

Det Totalitære Demokrati

Herbert Marcuse i Totalitarismedebatten

Anja Bing Vangsnes

Masteroppgave i historie
Institutt for arkeologi, konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2015

Forord

Da jeg begynte på Masterstudiet høsten 2012, var jeg ikke sikker på hvilket tema jeg ønsket å fordype meg i. Da jeg tok min bachelorgrad ved Høgskulen i Volda, hadde jeg skrevet oppgave om Israel og Midtøsten, noe jeg fant både spennende og lærerikt. Ved Universitetet i Oslo var derimot mangfoldet av Professorer med ulike spesialiseringer nærmest overveldende. Jeg kjøpte meg derfor bøker om ulike historiske temaer og epoker, for å finne ut hva jeg likte best. I en av bøkene var det en enkelt setning som skilte seg ut. Denne handlet om en filosof som hadde vært populær, nærmest profetisk, på 1960-tallet, men i dag var støvet ned og viftet bort i til fordel for nye tanker. Dette fikk meg til å tenke. Jeg har alltid synes at teorier er minst like spennende som det realhistoriske, og ble opptatt av hvordan de ledende tankene, holdningene og synspunktene endrer seg hos både befolkningen og intellegentsiaen. I historiografitimen lærte vi hvordan historiefaget egentlig burde skrives på nytt av hver generasjon, ettersom ulike tider fører til ulike tilnærminger. Jeg lurte på om denne gamle filosofen, med navnet Herbert Marcuse, egentlig hadde rett. Ikke fordi alle i dag er enige, men fordi han levde i en annen tid med ulike forutsetninger fra hva jeg har i dag. (nå vil muligens en og annen historieprofessor rynke på nesen, han var jo nærmest i vår samtid. Heldigvis var jeg ikke født på tidspunktet han levde, og kan derfor betrakte skriftene med den avstanden som er nødvendig for å ta et tilbakeblikk, og ikke bare en samtidsanalyse.)

Takk til:

Veileder, for å ha ført meg på riktige veier, fått meg gjennom skrivesperrer og angst for å levere noe uperfekt, og for å ha minnet meg på at jeg gjør dette for meg selv.

Venner og familie, som har holdt ut i uendelige diskusjoner, og vært der for meg til tross for at jeg i lange perioder har isolert meg med oppgaven.

Min elskede, som alltid er der for meg, og motiverer meg til å gjøre mitt beste.

Jenny, for god hjelp og diskusjoner om oppgavens utforming i innspurten.

Innhold

Forord	1
Kapittel 1: Innledning.....	4
Problemstilling.....	5
Metode og valg av kilder	5
Kilder	6
Litteratur	6
Hvordan skille mellom en historiografisk/biografisk oppgave om en filosof, og idéhistorie?	8
Postmodernitet og språklig vending i historiefaget.....	9
Marx og Hegel	9
Kapittel 2 Totalitarismeteori og begrepsforståelse.....	12
Hva er totalitarisme?	12
Den tidlige utviklingen av totalitarismeforskning.....	13
Viktige bidrag i totalitarismeteorien utvikling	14
Totalitarisme som et politisk og ideologisk virkemiddel i kald krig.....	16
Ulike retninger innen forskningen	17
Herbert Marcuse i totalitarismedebatten	18
Hva er kritisk teori?.....	21
Oppsummering.....	22
Kapittel 3	23
Herbert Marcuses filosofiske utvikling i mellomkrigstiden.....	23
Frankfurterskolen	24
Marcuse i den indre krets	28
The struggle against liberalism in the totalitarian view of state.....	29
Hva var kjennetegnene i Marcuses totalitarismeforståelse på denne tiden?	33
Office of Strategic Services	34
Oppsummering.....	35
Kapittel 4	37
Marcuse i etterkrigstiden	37
The Great Refusal	38
Det endimensjonale menneske.....	39
Politikken og klassebevisstheten.....	40
Kritikken av det totale språk og den absolutte vitenskapen	41
Kritikk av det som er a priori, vitenskap som hindrer den subjektive forståelsen	44

Med utgangspunkt I det endimensjonale menneske, hva er totalitarisme I følge Marcuse?.....	44
Ting Marcuse lister opp, som gjør samfunn totalitært, kjennetegn og virkemidler	45
Marcuse som agitator for den nye venstresiden og studentopprør.....	46
Oppsummering.....	48
Kapittel 5:	50
Totalitarisme: Utvikling og sammenligning	50
Utvikling i Marcuses språkbruk rundt totalitarismen.....	51
Hva er forskjeller og likheter i begrepsforståelse anno 1934 og 1964?	53
Likheter og forskjeller fra den andre formen for totalitarisme.....	54
Hvordan forholder Marcuses begrepsbruk seg til tradisjonelle teorier om totalitarisme?	55
Kritikk av Marcuse.....	59
Oppsummering.....	61
Kapittel 8:	63
Oppsummering og konklusjon	63
Marcuses videreføring av marxismen	66
Videreføring, har Marcuse en arvtaker?.....	67
Hvor viktig er Marcuse for ettertiden?.....	67
Marcuses Bibliografi.....	69
Litteratur og Kilder.....	70
Kilder:	70
Litteratur, bøker:	71
Litteratur artikler:	74
Fra internett:	75

Kapittel 1: Innledning

Tema for oppgaven: Denne oppgaven følger filosofen og sosiologen Herbert Marcuse (1898-1979), og hans stemme i debatten om hva som er totalitært.

Tematisk er dette en smal oppgave, som handler om ett enkeltindivid og hans bidrag i en definisjonsdebatt. Selve definisjonsdebatten om totalitarisme er bredere, ettersom alle som behandler nazisme, fascisme eller sovjetkommunisme i et historisk perspektiv må forholde seg til nettopp det totalitære. Tidslinjen jeg følger er også knapp i historisk sammenheng, selv om den omfatter en stor del av det 20. århundret. Totalitarismen kan forstås som et moderne fenomen, oppstått på 1900-tallet. Det var allikevel autoritære tendenser tidligere i historien, som gjør at man kan trekke linjer langt bakover, med tyrannier, despoter og autoritære samfunn. Her kan man tenke seg at Machiavelli, og Webers tanker om voldsmonopolet i staten, kommer inn. Det vi forstår som totalitarisme, enten man ser på den tradisjonelle tolkningen, eller Marcuses utfordring av dette, som denne oppgaven handler om, er allikevel et «nytt» fenomen, som oppstod i det moderne statsapparatet i tiden etter første verdenskrig. Dette vil jeg belyse i en rask gjennomgang i neste kapittel, for å danne et bakteppe for å belyse hvilken kontekst Herbert Marcuse sitt bidrag kom i.

I 1964 ga Herbert Marcuse ut boken som skulle føre til hans gjennombrudd, *Det endimensjonale menneske*. Dette var en kritikk av samfunnsstrukturene i vestlige industrisamfunnet, basert på teorier som var utviklet i hans lange liv, først som kritisk teoretiker i Frankfurterskolen, deretter som aktiv i den amerikanske etterretningen under andre verdenskrig, og senere som filosofiprofessor ved flere universiteter i USA.

Opgaven min vil ligge tett opp mot fagfeltet idéhistorie i tillegg til historiefaget, ettersom det er snakk om teorier og ideologi. Et forsvar på dette, er at totalitarismeforskningen er tverrfaglig, ettersom det baserer seg på ideologisk overbevisning som settes ut i praksis. Historiografi er enkelt fortalt historie om historieskriving. Gjennom en slik tilnærming kan man se hvordan historikere har behandlet fagfelt tidligere, og eventuelt hva som er annerledes på et annet tidspunkt(les: i dag).

Jeg ønsker å sette Marcuses teorier og filosofi i en historisk setting, og se hvordan han forholdt seg til totalitarismedebatten i sin samtid. Jeg vil også forsøke å skape et overblikk av denne samtiden, men begrenser meg til de politiske sfærer som ble behandlet av totalitarismeforskere.

Problemstilling

Gjennom denne oppgaven vil jeg følge Herbert Marcuse og hans rolle i totalitarismedebatten. Startskuddet for dette er i hans tid i Frankfurterskolen, og en rekke artikler han skrev i perioden 1934 til andre verdenskrig. Han hadde på dette tidspunktet nylig flyktet fra Tyskland, og sammen med de andre i sin krets forsøkte han å formulere kritikk mot nettopp denne formen for styresett, det totalitære samfunnet. 30 år senere blir boken *Det endimensjonale menneske* gitt ut. Her går Marcuse igjen til angrep på det han mener er et totalitært samfunn, men fokuset hans er endret til det avanserte teknologiske samfunnet generelt, USA mer spesifikt. Hva har endret seg i hans totalitarismebeskrivelser? Og hvordan samsvarte dette med totalitarismeforskningens utvikling i mellomtiden?

- Hvordan utviklet totalitarismebegrepet seg for ham, fra mellomkrigstiden til *Det endimensjonale menneske*?
- Hva er forskjeller og likheter mellom Marcuse og andre fremtredende totalitarismeforskere?

Metode og valg av kilder

Denne oppgaven baserer seg på tekst og forståelse av begreper, samtid og sosiale bevegelser i vår nære fortid, som på fagspråket kalles moderne historie. Kildene jeg bruker er hovedsaklig de publikasjoner som ble skrevet i den epoken jeg behandler, og jeg lener meg på Marcuses egne tekster og utgivelser. Jeg har brukt en artikkelsamling (Negations, 1968) skrevet av Marcuse på 1930-tallet for å forstå hans tidlige forhold til totalitarisme, og benytter meg av sekundærkilder og nyere litteratur for å belyse tiden rundt ham, blant annet litteratur om Frankfurterskolens historie. Det er særlig en artikkel, *The Struggle against liberalism in the totalitarian view of the State* fra 1934, som er relevant. Denne artikkelen, samt *Det endimensjonale menneske*, vil derfor bli særlig behandlet.

Gjennom oppgaven vil jeg ta for meg den litteraturen hos Marcuse og andre aktører som er mest relevant til problemstillingen. At jeg ikke velger større deler av Marcuses forfatterskap som direkte kilder behandlet i oppgaven, skyldes flere ting. Ikke alt Marcuse skrev handlet om totalitarisme. Arbeidet hans hadde en rød tråd gjennom karrieren, nemlig at det beandlet samfunnet med et marxistisk utgangspunkt. Ikke alle artikler og bøker er derimot interessante når spørsmålet som skal besvares er utviklingen av totalitærismebegrepet. Jeg vet, gjennom lesning av litteraturen hans, at Marcuse har skrevet om totalitarisme flere steder enn i de to tekstene som jeg skal analysere, men det er disse to som har det totalitære som et nærmest hovedtema.

Kilder

I en oppgave med tematikk som denne, blir bøkene til subjektet som undersøkes, primærkildene. Marcuse benyttet store deler av sin karriere som filosof og sosiolog til å analysere det moderne samfunn og dets fremvekst. Han var influert av 1800-tallet og den tyske opplysningstradisjonen. I sitt arbeid har han skrevet avhandlinger og bøker som har behandlet disse i samfunnsanalysene. Det er derfor en blanding av teoretisk og empirisk stoff i hans tekster og behandling av det totalitære. Det er også mye av hans arbeid som det er vanskelig å relatere tett til problemstillingen. Jeg har derfor valgt ut deler av kildematerialet, og velger å fokusere på de arbeidene hvor han selv har problemstillinger som handler om totalitarisme. I sin tid hos Instituttet for sosialforskning skrev han en artikkel som tat opp begrepet direkte. «The struggle against liberalism in the totalitarian view of the state»

Litteratur

Mye av litteraturen som har vært brukt, dreier seg om totalitarismeteorien. Dette fordi en oppgave som skal ta for seg en stemme i utviklingen av dette, nødvendigvis må ha en viss sammenligning med andre teorier for å finne det unike, og hva som har samstemt. Når begrepet det er snakk om, totalitarisme, har hatt mange ulike betydninger og vektlegginger opp i gjennom, kan man ikke bare forholde seg til at det første man leser nødvendigvis er riktig. Det er to typer litteratur jeg har måttet benytte meg av. Den ene er litteratur som handler om totalitarismebegrepet, dets historie, og utvikling

Den andre siden er litteratur om Herbert Marcuse. Herbert Marcuse er nevnt i en god del av totalitarismelitteraturen, men ikke alltid så utfyllende. Det er kanskje problemet med litteratur om ham. Ettersom Herbert Marcuse var filosof, har mye av litteraturen skrevet om ham en filosofisk vinkling. Denne vinklingen har ikke nødvendigvis vært relevant for spørsmålene jeg stilte innledningsvis.

Enten så er det filosofisk litteratur som tar sikte på å utgreie og forstå hans totale virkelighetsforståelse og konsept, eller så er det rent overfladisk kritikk av uklarhetene og svakhetene som er lett synlige når man ikke ser på ham fra et rent filosofisk ståsted. Oppgaven er ment å utforske en mellomting. Da jeg begynte å lese, visste jeg ikke at Marcuses totalitarismebegrep på 1930-tallet var ment som en kritikk av kapitalistiske samfunn.

Abbott Gleason har bidratt i totalitarismelitteraturen med et godt utfylt verk om begrepsbruken fra 1930-tallet og langt inn i den kalde krigen. Den er inndelt både tematisk og kronologisk, men er noe svak når det kommer til å dekke utsiden av det anglosaksiske; den er rett og slett for innsnirklet på den amerikanske akademiske kulturen.

Da er det heldigvis for denne oppgaven fint å supplere med historikeren William David Jones' *The Lost Debate*. Unge tyske venstreintellektuelle, akkurat som Marcuse selv var, trekker oss inn i totalitarismebegrepets historie fra en annen vinkel. William David Jones skrev om de tyske venstreintellektuelles bidrag i totalitarismedebatt fra mellomkrigstiden og inn i kald krig. Han mener at de hadde større betydning i debatten enn det som har kommet frem andre steder.

Douglas Kellner, som var aktiv i studentbevegelser på 1960-tallet og senere i Frankfurterskolen, har skrevet mye om Marcuse. Selv om han også er filosof og har den samme skolegangen i henhold til kritisk teori, ha han skrevet en god og utfyllende bok om Marcuse som også fungerer utmerket som historisk oppslagsverk. Denne ble gitt ut i 1984, og har navnet *Herbert Marcuse and the Crisis of Marxism*.

Leszek Kolakowski – filosofisk marxistisk ståsted, selv om boken behandler relevant tematikk er kritikken av både Marcuse og Frankfurterskolen for øvrig en kritikk av et alternativt marxistisk ståsted, som det kommer frem at tydelig differensierer med forfatteren.

Allikevel har det vært interessant å gå tilbake i litteraturen både hMarcuse og Kolakowski tok utgangspunkt i, nemlig den marxistiske retningen.

I Norge er det et eget Nettverk for Totalitarismeforskning, som de siste årene har gitt ut publikasjoner om totalitarisme samt venstre- og høyreekstremisme. Disse utgivelsene gir god innføring, men tar ikke opp Marcuse eller denne begrepsdebatten i nevneverdig grad. Ottar Dahl derimot, skrev utførende om Marcuses forståelse av totalitarismen som strukturell da han behandlet temaet i essaysamlingen *Valg og Vitenskap: Festskrift til Sivert Langholm*. Det er ikke bare Marcuse som har forsøkt å utvide begrepsforståelsen rundt totalitarismen. Øystein Sørensens *Drømmen om et fullkomne samfunn* fra 2012 har stilt spørsmål om det er mulig å ikke bare ha totalitære regimer, men også videreføre det til å gjelde en totalitær mentalitet.

Hvordan skille mellom en historiografisk/biografisk oppgave om en filosof, og idéhistorie?

Dette er et spørsmål som har dukket opp mer enn én gang siden jeg valgte tema for min oppgave. Å skrive om en filosof og hans tanker, er ikke det hva man gjør når man studerer filosofi? Ideene og forståelsen av begreper, er ikke dét nettopp hva en idéhistoriker jobber med? Det kan godt være, men begrepsforståelse er også en viktig grunnstein i historieforståelsen. Historikere er nødt til å formulere seg presist, for å kunne formidle budskapet å den måten det var tiltenkt. Hvis et begrep, som totalitarisme, endrer form for hvert tiår, må man som historiker være like klar over dette som i et annet akademisk felt. At totalitarismebegrepet har innebært så mye forskjellig, har også resultert i at en stor del av forskerne på dette feltet har laget lister og skjematiske inndelinger for hva som er totalitært. Men hva hvis disse kriteriene ikke har vært fulgt av andre, som også har blitt lest, og vært med på å utvikle horisonten for hva man ser på som totalitært?

Gjennom å se på utviklingen i perioden jeg forholder meg til, tas også steget ut fra det idéhistoriske ståsted. Tidsperspektivet legges til, man må derfor forholde seg til de øvrige strømningene i tidsperioden. Det gjør det også mulig å finne kontinuitet i hans arbeid, eller se om det forekommer brudd. Gjennom å behandle tekster som er skrevet med 30 års mellomrom, har jeg mulighet til å se utviklingen i Herbert Marcuses syn på det totalitære.

Postmodernitet og språklig vending i historiefaget

Tiden som blir behandlet i oppgaven, var en tid preget av modernismen. Man kan også si at totalitarisme er et moderne fenomen, hvor et helt samfunn skal fungere mot et felles mål bestemt av lederen. Denne absoluttheten fantes også i forskningsøyemed, og i historiefaget og filosofien var den positivistiske retningen fra slutten av 1800-tallet med på å påvirke at man skulle forsøke å nå en objektivitet i sitt arbeid og fremstilling. Med postmodernismens inntog i historiefaget ble det åpnet opp for at historien alltid vil være en tolkning av fortiden, og den språklige vendingen som historiografidebatten kom til på 1980-tallet videreførte denne tanken. Tolkningene ville uansett ha et subjektivt utgangspunkt. Den språklige vendingen i historiefaget kan illustreres med Hayden White¹, som mente at plotting av historieskriving var umulig å unngå. Som litteraturteoretiker tillot han dette ulike språklige sjangere, a la komedie, tragedie osv. Marcuses litteratur om det totalitære samfunns utvikling i liberale holdninger er tydelig pessimistisk, men det er heller ikke ment å være holdningsløst og objektivt.

Marx og Hegel

Herbert Marcuse var marxist, og hele hans filosofiske karriere bar preg av dette.

Marx og Hegel er begge essensielle med tanke på den totale virkelighetsforståelsen, med vekt på strukturer individene omringes av. Dette er grunnleggende for å forstå konseptet totalitarisme utgjør. I *Det endimensjonale menneske* bruker Marcuse Marx for å vise til historiske strukturelle omveltninger.

Helt siden århundreskiftet hadde det vært snakk om at marxismen hadde nådd en krise. Tanken om dette kom med den såkalte revisjonsdebatten, og den tyske sosialdemokratiske teoretikeren Edvard Bernstein. Han mente at overgangen til sosialisme måtte skje organisk, noe som gjorde revolusjonen overflødig. Det skulle vise seg at dette var nettopp hva som skjedde over hele Europa. Arbeiderne fikk bedre vilkår og lønn, og behovet for å bryte ut av det kapitalistiske systemet var ikke lenger like prekært. En av konsekvensene av dette var fremveksten av Frankfurterskolen, og deres videreutvikling av begrepet marxisme.

---

¹ White «The history and narrative reader» 2001

Marx' teorier blir i dag brukt for å forstå og tilnærme seg ulike fagfelt. Selv om Karl Marx utviklet økonomiske teorier på 1800-tallet, blir grunnforståelsen av mennesker som en del av en større struktur, med produksjon og verdi som hovedelementer, viktig også andre steder. Den marxistiske historieførståelsen kan bære preg av nettopp dette, nemlig strukturenes viktighet kontra individet. Det er derfor ganske påfallende at Herbert Marcuse i sine unge år forsøkte å fusjonere nettopp Marx og strukturene med Heideggers individualistiske eksistensialisme. Disse tankene gikk han bort fra da han ble innviet i Frankfurterskolen. Selv om Thomas Krogh mener man ikke skal bruke for mye energi på å finne inspirasjon fra hegeliansk tankegods hos Instituttet for Sosialforskning, var dette ideene som Marcuse skrev om da han gav ut essay i deres tidsskrift på 1930-tallet.

Hegels filosofi ble også et tilbakevendende tema for Marcuse. Han leverte sin avsluttende avhandling under Heidegger om ham, og han var stadig tilstede i arbeider hos Frankfurterskolen. I sin utgivelse *Reason and Revolution* var også Hegel hovedtema, og den kritiske teorien som ble hentet fra Marcuses tyske hegelianske arv, forble ved ham i hans filosofiske arbeid gjennom livet.

Hva er dialektikk? Fra Store Norske Leksikon: «Dialektikk, metode som gjennom samtale – spørsmål og svar, bevis og motbevis, argument og motargument – søker å bestemme begrepenes innhold eller, mer allment, trenge inn i et problem.²»

Ordforklaringer og navn:

OSS – Office of Strategic Sciences. Tilknyttet de forente amerikanske stater, forløperen til Central Intelligence Agency, eller CIA. Herbert Marcuse arbeidet her med denazifiseringen fra 1942.

Instituttet for Sosialforskning – Institutt tilknyttet Universitetet i Frankfurt, gikk også under navnet Frankfurterskolen. Begge disse navnene blir brukt i oppgaven.

Tidsskrift for Sosialforskning. Ble utgitt av Frankfurterskolen i mellomkrigstiden. Også omtalt som «Zeitschrift» i oppgaven

---

² Tranøy, Knut Erik. (2011, 10. november). Dialektikk: filosofi. I Store norske leksikon. Hentet 17. april 2015 fra <https://snl.no/dialektikk%2Ffilosofi>

Kapittel 2 Totalitarismeteori og begrepsforståelse

Dette kapittelet er ment for å skaffe et overblikk av totalitarismeforskningen i tiden rundt Marcuses bidrag. Ettersom dette er litt på siden av selve oppgaven, vil det være en rask gjennomgang av noen viktige bidragsyterne i forskningen.

Hva er totalitarisme?

For å kunne danne seg et bilde av Herbert Marcuses deltakelse i totalitarismedebatten, er man ikke bare nødt til å kjenne til ham, men også den gjeldende debattens historiske utforming. Begrepet totalitarisme har blitt brukt av ulike aktører, med ulike agendaer på dagsorden. Det har vært et honnørord for fascistisk styreform, en skrekkelig beretning om nasjonalsosialismens angrep på den jødiske befolkning, og et våpen i den vestlige basen under den kalde krigens oppdemningsfase.

Disse ulike bruksområdene har gitt ordet totalitarisme en fluktig, og fra behov til behov, delvis endret betydning. Allikevel er det en viss kjerne i begrepet, en viss substans, som gjør det mulig for en forfatter, aktør, til å bruke dette begrepet, og bli forstått av sin fagkrets, og ettertidens forskere, historikere, samfunnsvitere. Den historiske konteksten vil være til stede, men det er allikevel ikke tvil om hva det totalitære betyr. Forståelsen en leser har, vil være preget av hvilket utgangspunkt som ligger til grunn ved en lesning av tekster som omhandler totalitarisme. Kjernen av begrepet innebærer en total kontroll, men hvilke momenter som har blitt fokusert på i totalitarismedebatten, har endret seg i tidens forløp. Dette er et begrep hvis navn stammer fra en kritikk av det fascistiske regimet i Italia på 1920-tallet. Uttrykket var «Sistema Totalitario», og ble brukt av Giovanni Amendola i mai 1923³. Mussolini og fascistbevegelsen tok deretter ordet i egen munn og lot det beskrive deres ønske om en altomfattende stat. Totalitarismebegrepet har vært brukt med ulike agendaer etter dette.

Ettersom totalitarisme kom som et nytt begrep i det 20ende århundret, må det, til tross for historisk endring og ulik tilnærming, inneha egenskaper som skiller dette fra andre styringsformer eller ideologiske standpunkt som tidligere har eksistert. Forskning og

---

³ Øystein Sørensen "Totalitarisme som begrep og fenomen" i Sørensen (red.) 2011 *Ideologi og terror*: 13

utredende arbeid som har omhandlet dette har derfor gjerne hatt som mål å vise det særegne, det spesielle som gjør at noe kan omtales som totalitært.

Det som følger er en sammenfattet og kort historie om begrepets utvikling, og forsøk på å belyse de ulike sidene av begrepsforståelsen.

Den tidlige utviklingen av totalitarismeforskning

Totalitarismeforskningen på 1930- og 1940-tallet hadde delvis utgangspunkt i «den nye venstresiden», tyske intellektuelle som hadde flyktet ved Hitler og nasjonalsosialistenes maktovertakelse. Her finner vi både Hannah Arendt og Herbert Marcuse, begge tidligere elever hos filosofen Heidegger, som erklærte seg som nazist etter at Hitler kom til makten. Vi finner og grunnleggere av Frankfurterskolen som hadde et tett samarbeid og stor innflytelse på Marcuses bruk av kritisk teori i sitt arbeid (det siste vil jeg komme tilbake til mot slutten av kapitlet, samt mer utfyllende i neste kapittel). I mellomkrigstiden var totalitarismekritikerne gjerne radikale. Konservativer på begge fløyer var forsiktige med å bruke begrepet for sterkt, ettersom det rammet både nasjonalsosialismen og fascismen på den ene siden, og kommunismen på den andre siden. Det var vanskelig å rette kritikk til motstanderne som fokuserte på sider som også de allierte kunne ha tilknytning til.

Etter at Amendola hadde beskrevet Mussolinis fasciststyre som totalitært, ble begrepet brukt videre til å kritisere det fascistiske systemet. Sosialisten Leo Basso beskrev fascismen som et system der det var umulig å opponere mot systemet, og hvor forbrytelser i fascismens navn unnslettet være at det var til fordel for det fascistiske målet⁴. Giovanni Amendola var dog ikke ferdig med å definere begrepet han heller. I 1925 utvidet han det ved å se på både kommunismen og fascismen, og karakteriserte likhetene som «totalitær reaksjon mot liberalisme og demokrati⁵».

Et viktig bidrag i den tidlige totalitarismeforskningen var Franz Borkenau med *The Totalitarian Enemy*, som ble utgitt i 1940. Han hadde vært kommunist, men beveget seg vekk fra dette, og ga ut arbeider som kritiserte totalitær virksomhet.

---

⁴ Sørensen 2011: 13

⁵ Sørensen 2011: 14

Videre vil jeg nevne to vesentlige innspill i totalitarismedebatten, som i stor grad har satt standarden for den senere utviklingen i arbeid med begrepet.

Viktige bidrag i totalitarismeteorien utvikling

Hannah Arendt var ikke den første som utfyllende beskrev totalitære kjennetegn, men *The Origins of Totalitarianism* fra 1951 regnes allikevel som det første store verket som hadde som mål å forklare totalitarisme. Denne boken ble i utgangspunktet skrevet som en reaksjon på nasjonalsosialistenes grufulle overgrep mot jødene, og det var først etter krigens slutt, at Arendt så det nødvendig å sammenligne Hitlers Tyskland med Sovjetunionen.⁶ Boken var derfor delt opp i tre deler, og det var kun i den siste at Sovjetunionen og dets struktur som totalitært ble tatt opp overhodet. Som tysk jøde i eksil var Arendt preget av sitt hjemlands overgrep på hennes identitet, og bruken av terror, særlig gjennom konsentrasjonsleirer, ble trukket frem som et av de viktigste momentene i definisjonen på et totalitært regime. Hennes definisjon omtalte totalitarisme som «...Distinguished primarily by the ‘iron band’ of ‘total terror’ within which they confined their citizens».⁷ For Arendt var terrorbruken det som skilte det totalitære fra andre styringsformer. Kun gjennom organisert terror av befolkningen var det mulig å opprette den totale kontrollen som skiller seg fra f.eks et autoritært regime. Bruken av terror systematisk mot deler av befolkningen, eller andre grupper, ville samle den øvrige befolkningen mot en felles fiende, enten det var en klassefiende eller et folkeslag. Hun mente også at man kunne se på de grunnleggende strukturene i totalitære regimer, og ideologienes åndelige struktur, for å skille mellom det totalitære og eldre former for tytanni eller despoti⁸.

Kjernen i hennes teori var at det var ideologien som var motoren i den totalitære bevegelsen, og gjennom denne var det mulig å få med seg massene og kjernen i ett. Dette var for henne

---

⁶ Uwe Backes “Ideologi og terror: Hannah Arendt om totalitarisme” i Sørensen(red.) 2011 *Ideologi og terror*: 34

⁷ Peter Grieder “In defence of totalitarianism theory as a tool of Historical Scholarship”, *Totalitarian Movements and Political Religions*, 8:3-4, 563-589, Reutledge 2007: 563

⁸ Uwe Backes 2011:33

forskjellen fra de tradisjonelle formene for tyranni og despoti, og var med på å forklare den selvforsterkende bruken av terror⁹

Carl Joachim Friedrich og Zbigniew Brzezinski var statsvitere, og begge arbeidet en periode ved Harvard University. Deres definisjon av totalitarisme bar preg av at de ønsket å finne en mal som kunne definere de totalitære kjennetegnene hos regimer og samfunn. Det ga dem den følgende definisjonen fra 1956:

1. En offisiell ideologi som i korthet går ut på å skape et perfekt samfunn som alle forutsettes å slutte opp om, i det minste passivt.
2. Ett enkelt masseparti, som regel ledet av én mann (én person), hierarkisk oppbygd og dominerende overfor eller sammenfiltret med det statlige byråkratiet.
3. Systematisk terror – et system for fysisk eller psykisk terror utført gjennom / ved hjelp av partiet – og kontroll gjennom et hemmelig politi.
4. Teknologisk betinget full (eller tilnærmet full) kontroll over og monopol på massekommunikasjon i alle former – kontrollert av partiet eller myndighetene.
5. Tilsvarende teknologisk betinget full / tilnærmet full kontroll over våpen, væpnede styrker og bruk av fysisk vold.
6. Sentral styring av / kontroll over hele økonomien.¹⁰

Denne modellen er den mest anerkjente og brukte i ettertiden, og kan regnes som et godt utgangspunkt for å forstå begrepteorien til den tradisjonelle totalitarismeforståelsen.¹¹

En slik skjematisk definisjon vil være svært hensiktsmessig for å definere hva som kjennetegner totalitarismen spesifikt. Det finnes flere i nyere tid som har hatt gode definisjoner som ser ut til å ha en nærhet til denne, og her finner vi blant annet Raymond Aron og Juan Linz. I tillegg har Emilio Gentile videreutviklet begrepet og knyttet det opp mot *politisk religion* i nyere tid.¹²

Det er ikke tvil om at både Hannah Arendt, Friedrich og Brzezinski har bidratt med viktige utgreinger av totalitarismebegrepet, og vært med på å gjøre det mulig å bruke for å forstå regimenes oppbygning og bruk av kontroll. Allikevel er disse to bidragene heller ikke like i sine fokusområder. Arendt la mye vekt på det ideologiske bakteppet og terrorbruk.

---

⁹ Uwe Backes 2011: 35

¹⁰ Oversettelse fra engelsk er hentet fra Sørensen, side 18 i Sørensen, Hagtvedt og Steine 2011.

¹¹ Peter Grieder: «In defense of ..»: 564

¹² Sørensen, Øystein 2011:24-25

Friedrich/Brzezinski var begge statsvitere, og var mer opptatt av det systematiske systemet, hvordan alt var kontrollert. Det ideologiske får plass i det første punktet deres alene, mens det er kontrollen over de fleste elementene i statsapparatet og massesamfunnet som utgjorde den totalitære strukturen for Friedrich og Brzezinski.

Totalitarisme som et politisk og ideologisk virkemiddel i kald krig

Ettersom den kalde krigen utviklet seg i kjølvannet av andre verdenskrig, dannet det seg en retning i vestlig totalitarismeforskning som beskrev Sovjetunionen som det totalitære motstykket til USA og den vestlige sfæren. En slik utvikling kom særlig med «Sovietologene». Utviklingen av totalitarismeforskning i etterkrigstiden i USA hadde sterke bånd til utvikling av Sovietstudier.¹³ Overgangen fra å beskrive Italia (i en viss grad), og Nazityskland (i større grad) som de totalitære, til å fokusere på Sovjetunionens totalitære struktur, førte til at begrepet ble sterkt ladet, og en politisk spillebrikke fremfor et middel i akademisk forskning. Det var også i etterkrigstiden at de fleste bidragene til totalitarismeforskningen ble utredet. Totalitarismebegrepet hadde kommet til de engelskspråklige verden via intellektuelle som hadde flyktet fra sine hjemland, og hadde vært en del av vokabularet siden slutten av 1930-tallet. Etter krigen fikk det altså et politisk innhold i USA, og ble brukt av Truman fra våren 1945¹⁴

Det var på dette tidspunktet under den kalde krigen at Marcuse rettet sine filosofiske tanker rundt totalitarisme til ikke lenger å være et oppgjør med sin tyske hærkomst, eller Sovjetunionen. Den politiserte debatten og gjennomsyringen av ordet totalitarisme i amerikansk etterkrigstid ga ham muligheten til å kritisere begge leirer, både den sovjetiske kommunismen, og den vestlige sfæren, ved å kalle dem begge totalitære. På denne måten var han helt klart et produkt av sin tid, og de bevegelsene som fant sted i det akademiske liv, men videreførte sine synspunkter utover diskursens etablerte plattform.

---

¹³ Abbott Gleason 1995 *Totalitarianism*: 121 ->

¹⁴ Abbott Gleason 1995: 70

Ettersom Marcuse hadde hatt tilknytning til den amerikanske stat under og etter andre verdenskrig, i forbindelse med denazifiseringen, kan det tenkes at det var her han fant strukturer som vitnet om ufrihet også i det etablerte demokratiet. Allikevel er det viktig å nevne at hans arbeid med det totalitære ikke hadde startet her. Han hadde begynt å se på strukturer som var totalitære i fascistisk styresett, og hvordan den totale kontroll kun kunne forekomme i samfunn som var villige til å gi fra seg den individuelle kontrollen, allerede i mellomkrigstiden.

Ulike retninger innen forskningen

Den tradisjonelle formen for totalitarismeteorologi er også den mest statiske formen for totalitarismeforskning. Den har vært viktig i forskningsøyemed, ettersom den systematisk kategoriserer og har som mål å vise små nyanser i forskjeller mellom ulike regimer, og ble utviklet av blant statsvitere som Friedrich og Brzezinski. Denne formen baserer seg på at det er en ideologi som former samfunnet. Målet er ikke å finne trekk hos stater som er totalitære, men rett og slett å kartlegge de formene for totalitarisme vi kjenner til, og kategorisere hvilke kjennetegn disse har til felles. Denne formen for forskning var særlig utbredt i etterkrigstiden, og det var et middel i den kalde krigen. Å finne fellesnevner mellom Sovjetunionens styresett og Fascisme/Nazisme, legitimerer motstanden mot alt som ikke var et fritt samfunn basert på vestlige demokratiske premisser. Denne forståelsen av totalitarisme er preget av den overordnede faktoren av å finne likheter, og kategorisering. Det har blitt rettet kritikk mot denne formen, til tross for at den i stor grad har stått for en konsensus i forskningsmiljøer, om at fokuset på likheter som kan settes i samme kategori generaliserer og legger et slør på ideologiske ulikheter hos tradisjonelle totalitære regimer. En slik generalisering fører til at man glemmer hvor forskjellige de ideologiske bakteppene var, og kun fokuserer på hvilke likheter som er mulige å finne.

Den andre, og kanskje motstridende formen, ettersom dens aktør Marcuse har blitt kritisert for denne utformingen, er å se strukturer som har totalitære tendenser, til tross for at de ikke passer inn i de akademiske skjemaene. Ideologi er ikke det viktige forskningsobjektet i denne

retningen, her er det samfunnsstrukturene som står i fokus. Allikevel har det på lang vei vært enighet om at ideologi er utgangspunktet for en totalitær styringsform.¹⁵

Herbert Marcuse i totalitarismedebatten

En filosof som har fått massiv kritikk i ettertid, til tross for at han i sin historiske kontekst nærmest ledet en bevegelse mot revolusjon ved hjelp av sin kritikk av den vestlige verden som totalitær, var Herbert Marcuse. Etter å tidligere ha skrevet flere utgivelser rundt totalitarismedebatten, valgte han å videreføre bruksfeltet.

Herbert Marcuse ble født i Tyskland i 1898, men forlot landet i 1933. Dette hadde sammenheng med den nazistiske maktovertakelsen, og han valgte etter et opphold i Sveits å bosette seg i USA fra 1934. På denne tiden fikk han kontakt med den allerede etablerte Frankfurterskolen, og utga sin første artikkel for dem, *The Struggle Against Liberalism in the Totalitarian View of the State*, i deres tidsskrift for sosialforskning. Tilknytningen til Frankfurterskolen påvirket tidlig hans antiautoritære filosofi. Frankfurterskolen var en gruppering av intellektuelle tyskere i eksil, som politisk befant seg på venstre fløy.

Arbeidet med totalitarisme var altså et prosjekt som fulgte Marcuse gjennom flere tiår. Han tok dette opp også i «Soviet Marxism» fra 1958, hvor han forsøker seg på en systematisk analyse av det sovjetiske samfunnet.

«One dimensional man» ble utgitt i 1964, og Marcuse ble for studentopprørene i den vestlige verden en foregangsmann, med sine tanker om menneskets endimensjonalitet. Marcuse kritiserer ikke bare den kommunistiske maktblokken, eller for den saks skyld nazismen, men mener det er på sin plass å også sette de vestlige landene innenfor termen totalitær. Dette tydeliggjør han allerede i bokens første kapittel, med følgende:

For «totalitær» er ikke bare en terroristisk politisk koordinering av samfunnet, men også en ikke-terroristisk økonomisk-teknisk koordinering som virker ved storfinansens manipuleringsbehovene.¹⁶

---

¹⁵ Innset, Ola 2012 *Franz Borkenau og den totalitære revolusjon*: 19

Gjennom blant annet *Det endimensjonale menneske* redegjorde Marcuse for hvorfor han ikke så arbeiderklassen som revolusjonær, men på grunn av sin integrering i den teknologisk-kapitalistiske samfunnsstrukturen heller fungerte som en reaksjonær bevegelse¹⁷, tydeliggjort med innføringen av uttrykket repressiv toleranse i 1965. Ved å kritisere samfunnsstrukturene innenfor deres rammer, blir denne kritikken gjort profitabel.

På samme måte som i kjente totalitære regimer, mente Marcuse at samfunnsstrukturene tok overhånd i vesten. Den stadig sterkere kontrollen over folks levesett gjorde dem ikke lenger til frie idivider i et fritt samfunn.

En av de kanskje mest relevante kritikkene mot Herbert Marcuse, har vært hans evne til å ta begreper som tidligere har vært brukt i én bestemt kontekst, og endre hele dets verdi og tilsynelatende betydning. Dette er noe Marcuse nok selv må ha vært klar over, og ut fra hans argumentasjon, må ha gjort bevisst. Dette tydeliggjøres i «An Essay on Liberation» fra 1969:

Obscenity is a moral concept in the verbal arsenal of the Establishment, which abuses the term by applying it not to expressions of its own morality but to those of another. ... Linguistic therapy – that is, the effort to free words, and thereby concepts) from the all but total distortion of their meanings by the establishment – demands the transfer of moral standards (and their validation) from the Establishment to the revolt against it. Similarly, the sociological and political vocabulary must be radically reshaped: it must be stripped of its false neutrality: it must be methodically and provocatively moralized in terms of the Refusal.¹⁸

Med denne argumenterende tankeprosessen gir Marcuse seg selv makt til å fjerne den etablerte, og for han falske betydningen av ordene totalitær og totalitarisme. Konteksten disse begrepene blir brukt i er stadig skiftende, selv om den alltid har hatt det samme grunnelementet: en stat eller nasjon, bevegelse, som tilegner seg total kontroll over befolkningen. I etterkrigstiden ble begrepene benyttet i en kald krig-kontekst, noe det for Marcuse ble nødvendig å kunne fjerne seg fra. En slik prosedyre vil muligens også fjerne den tunge historiske arven, som lader begrepene med tanker til Holocaust og tvangskollektivisering. Marcuse har blitt kritisert for å bagatellisere nettopp dette. Ved å

---

¹⁶ Marcuse 2005 *Det endimensjonale menneske*:19

² Hobsbawm 2011: 366

¹⁸ Marcuse, Herbert 1969: 8

beskrive den skjulte ufriheten i den vestlige verden som totalitær, vil leseren kunne trekke en sammenligning til grufulle massehenrettelser og systematisk utsulting av befolkningsgrupper.

Hva er kritisk teori?

Kritisk teori er i følge Marcuse en samfunnskritikk som synliggjør aspekter i den sosiale sfæren og virkeligheten, som ikke er åpenlys for det blotte øyet. Åpenlyse antagelser fornektes gjennom analyser som avslører motsetningsforhold og falske sannheter i den almenne verdensforståelsen. Målet er å belyse en sannere natur, og å bryte ned bevissthetens grenser, for å frigjøre menneskets absolutte potensiale¹⁹.

Marcuse oppfattet tanken som essensen av mennesket. På denne måten anerkjente han den Kantianske tankemåten, ettersom Descartes i følge Hegel tok utgangspunkt i å bevare veien til frihet gjennom tanken. Denne oppfatningen bygger tydelig på en idé om at den fysiske virkelighet består av avhengighetsforhold, både sosialt og økonomisk, og har utgangspunkt i en borgerlig verdensanskuelse.²⁰ Samtidig støttet Marcuse seg også opp om Hegels kritikk av kantiansk begrunnelse, ettersom det innebærer at man ikke må frigjøre seg fra den fysiske forståelsen for å forstå virkeligheten, og derfor kun er en subjektiv forståelse i motsetning til a priori virkelighetsoppfatning. Den borgerlige verdensanskuelsen påvirker også språket, og hvordan man oppfatter ord. I et intervju med Bryan Magee fra BBC-serien «Men of Ideas»(1978) forklarer Marcuse at når man må bryte ned hvert ord og passe seg for å ikke uttrykke seg med termer som er så ladete i samfunnet at de ikke kan brukes objektivt, vil den frigjorte teksten kompliseres deretter.²¹

Den kritiske teorien baserte han på marxisme, og han mente, i likhet med Marx, Horkheimer og Lukacs, at den hadde hadde grunnlag i historien, nærmere bestemt arbeidernes klassekamp²².

*Kritisk teori er enten en kritikk av en konseptuell rammebetingelse (f. Eks. Politisk økonomi), en kritikk av selve samfunnet, eller begge deler.*²³

---

¹⁹ Bleich1977: 4

²⁰ Descartes borgerlige arv, og hans frihetlige/libertarianske prosjekt er beskrevet utfyllende hos Antonio Negri: Political Descartes (2007)

²¹ <http://www.cosmolearning.com/documentaries/bryan-magee-talks-to-herbert-marcuse-about-the-frankfurt-school-869/> sist besøkt 05.06.13

²² Kellner 1984: 124-125

²³ Bleich 1977: 21

For Marcuse var det nok begge deler. Han ønsket å se den kritiske teorien både som en mulighet til å kritisere selvmotsigelser og irrasjonalitet i samfunnet, men også som et instrument for å kunne bygge opp et rasjonalelt alternativ. Marcuses mål med den kritiske teorien var et fritt og lykkelig samfunn, som allikevel fungerte rasjonelt²⁴.

Oppsummering

Dette kapitlet har ment å tjene som bakgrunnsinformasjon for å besvare spørsmål i problemstillingen. Der spurte jeg om hvordan Marcuses totalitarismebegrep forholdt seg til andre forskeres teorier. For å kunne besvare dette, må man først og fremst få en grunnleggende begrepsforståelse. Det har blitt gjort et selektivt utvalg av teoretikere og ideer hittil i oppgaven. Dette er fordi mange av diskusjonene rundt utviklingen av begrepet har vært noe å siden av hva som er relevant for oss her. Som det muligens allerede har blitt åpenbart, stod Herbert Marcuse for en noe radikal og unntaksvis tolkning av begrepet og forståelsen. Der andre har vært svært bestemte på hvordan man skal behandle det, har han snakket om det totalitære og autoritære i samme åndedrag. Dette er til stor forskjell fra for eksempel Friedrich, som mente at disse to begrepene var motsatte, det fantes ikke rasjonell autoritær struktur i de totalitære samfunn. For Marcuse var det totalitære heller en forsterking av det autoritære, ettersom også et autoritært samfunn for ham var irasjonelt og undertrykkende for lykken. Vi har sett at begrepet totalitarisme har hatt ulike betydninger for forskjellige viktige aktører på feltet, men det så ut til å være konsensus om at totalitære regimer var motsetninger fra de frie landene og deres holdninger.

Den kritiske teorien fungerte som et filosofisk hjelpemiddel for å kunne se motsetninger som ikke var åpenbare. Den hadde sitt opphav i tidligere filosofi, og Frankfurterskolen videreførte bruken av denne sammen med at du videreutviklet marxismen.

---

²⁴ Kellner 1984: 122

Kapittel 3

Herbert Marcuses filosofiske utvikling i mellomkrigstiden

Dette kapitlet handler om den tidlige og unge Marcuse. Gjennom å se på hva han arbeidet med før han begynte å filosofere rundt det totalitære, og se hvem som var i hans akademiske krets, så kan man utvide forståelsen. Jeg ønsker også å gjennomgå hans tidligste arbeid om totalitarisme. Dette er utgangspunktet for oppgaven, og kun ved å forstå hva han gjorde på denne tiden, kan man forsøke å finne ut av kontinuiteten i hans arbeid. Det er også viktig å finne ut av hva han mente var totalitært i mellomkrigs tiden, for å ha mulighet til å sammenligne hans syn på totalitarisme med den sene Marcuse.

Våren 1933. Hitler har tatt makten i Tyskland. Filosofen Martin Heidegger har nettopp meldt seg inn i NSDAP, og blir deretter rektor ved Universitetet i Freiburg. Dette kan ha vært som et annet hjem for ham. Mer enn 20 år tidligere hadde han begynt studiene her, da han i 1909 hadde studert teologi. Han ble senere overbevist av fenomenologen Husserl om at filosofi var veien å gå. De siste ti årene av sitt liv hadde han vært professor her. I løpet av denne tiden hadde han skapt seg et navn som eksistensialist. Skulle han nå være en filosof for nazismen, en støtter av det totalitære utopi?

Herbert Marcuse var en sekulær jøde fra en borgelig familie. Han valgte å studere hos Heidegger etter utgivelsen av *Sein und Zeit* (Væren og tid) i 1927. Etter at Rosa Luxemburg og Karl Liebknecht ble myrdet i 1919, falt alle ideer om tysk revolusjon i vasken. Marcuse mistet også tilliten til det tyske sosialdemokratiet og Weimarrepublikken for alltid. Han klarte ikke å identifisere seg selv med noen av de intellektuelle, akademiske eller politiske svingningene. Dette tok en endring i 1927, hvor følelsen av å endelig lese konkret filosofi, til forskjell fra nyhegeliansk og nykantiansk litteratur, vekket opp noe²⁵. Marcuse bestemte seg for å følge et filosofisk kall. Han reiste til Heiberg, og ble en av Heideggers elever. Selv om Marcuse var sterkt influert av sin læremester på denne tiden, hadde han også interesse for både Hegel og Marx. Dette resulterte i at han leverte avsluttende oppgave om de to sistnevnte.

Herbert var ikke den eneste jøden som studerte under Heidegger. Hannah Arendt var også en av elevene. Herbert var hos Heidegger frem til 1928. Martin Heidegger meldte seg inn i det

---

²⁵ Wolin, Richard, 2001: 136

nasjonalsosialistiske partiet da Hitler tok makten i Tyskland. Han ble rektor på universitetet, sparket ut alle jødene, og fikk samtlige ansatte og elever til å hilse heil Hitler hver morgen. På dette tidspunktet var Herbert Marcuse allerede langt unna. Han måtte, grunnet den totalitære bølgen som flommet over hans hjemland, flykte langt av gårde. Han reiste til USA, som ble hans hjem til han døde i 1979. Det er kanskje ikke overraskende at Marcuse ble opptatt av totalitarisme, men han ble ikke så opptatt av definisjonen på det som Hannah Arendt. Arendt er kjent for å ha skrevet den banebrytende boken *The Origins of Totalitarianism*. Her tok hun for seg hva som var totalitære trekk, i et forsøk på å forstå hvordan menneskeheten kan være så grusom som nazistenes konsentrasjonsleirer hadde vært. Særegent for hennes bok er det store fokuset på terrorbruk, og hvordan statsstyrt terrorisme hadde en selvforsterkende effekt.

Etter at Marcuse forlot Martin Heidegger, vanket han i kretser som var like opptatt av Marx som ham. Dette ble kjent som Frankfurterskolen. Herbert skulle ha nær tilknytning til flere av medlemmene gjennom sin filosofiske karriere.

Frankfurterskolen

Frankfurterskolen ble dannet av en gruppe unge marxister i Frankfurt på 1920-tallet. Dets opprinnelige navn var Instituttet for Sosialforskning og har i ettertiden blitt kjent for å innføre en motvekt til den positivistiske og empiriske skoleretningen innen academia og forskning, nemlig kritisk teori. Den kritiske teorien var ikke helt ukjent fra før, og hadde blitt brukt av store tenkere som Hegel og Kant, men ikke som dette. Den nye formen baserte seg på en samfunnskritikk med blant annet utgangspunkt i massekulturen og det moderne samfunnet. Alle var jøder, til tross for at det strakk seg fra assimilerte til de som var opvokst i sterkt ortodokse familier. Herbert Marcuse selv, kom fra en småborgerlig jødisk familie i Berlin, som i første omgang ikke identifiserte seg ut fra religion, men ut fra klasse og nasjon. Ingen av medlemmene var direkte politisk aktive, men tilnærmet seg marxismen teoretisk, som et alternativ til den borgerlige og konservative kapitalismen.

Den tyske universitetstradisjonen var konservativ og elitistisk, og valgte kun i sine egne rekker når det åpnet seg stillinger, slik at systemet fungerte svært statisk. Universitetet i Frankfurt kan ses på som unntaket som bekreftet denne regelen, opprettet i 1914 på initiativ

fra den venstreradikale siden av befolkningen, som var mer konsentrert i Frankfurt enn andre deler av Tyskland.

Marxister i Tyskland, etter en mislykket sentraleuropeisk revolusjon, kunne enten slutte seg til den sovjetiske Bolsjevismen gjennom det tyske kommunistpartiet, eller anerkjenne Weimarrepublikken og omfavne sosialdemokratiet. En tredje utvei, som ble retningen som skulle danne grunnlaget og virket for Frankfurterskolens eksistens, var å vende tilbake til det marxistiske utgangspunktet. Ved å studere eldre tekster, og den grunnleggende marxistiske teori, ville man kanskje finne noen svar på hvorfor det ideologiske nederlaget hadde vært så katastrofalt, og hvordan man kunne finne nye løsninger.

Rammeverket for Instituttet for Sosialforskning ble satt av Felix Weil, sønn av en kornhandler som hadde reist til Argentina i 1890 og slått seg opp stort. I 1923 samlet han og Karl Korsch unge radikale til en marxistisk arbeidsuke, som ble grunn for Instituttet²⁶. På denne arbeidsuken deltok også Georg Lukács og Max Horkheimer, som også skulle få sentrale roller i Frankfurterskolen.

Felix Weil la også frem et forslag til Universitetet som det var vanskelig å si nei til. Et permanent institutt som ble eksternt finansiert av Weilfamiliens ressurser, men som var underlagt Universitetet i Frankfurt, slik at de kunne innstille de ansatte. Instituttet skulle følge Universitetets allerede venstrevridde tradisjon, men være partipolitisk uavhengig. Allerede på et av de første navneforslagene gjøres dette synlig; Institut für Marxismus (Instituttet for Marxisme). Dette ble derimot forkastet, med tanke på hvor provokativt det kunne lyde²⁷.

Instituttet for Sosialforskning ble fra sin start ledet av Carl Grunberg, en eldre sosialdemokrat med akademisk interesse for marxismen. Først når en av den indre marxistkretsen ved skolen overtok ledelsen i 1930(offisielt 1931), nemlig Max Horkheimer, var det at forskningen utviklet seg unisont med bruk av kritisk teori, slik som Frankfurterskolen i ettertid er kjent for.

Man må allikevel være forsiktig med å bruke enkeltpersoner som årsak til forandringen som skjedde i tiden etter Horkheimers overtagelse. Endringen fra å sette et intellektuelt rammeverk for marxismen, forekom samtidig med store politiske skifter i det europeiske samfunnet forøvrig, og Tyskland spesielt. Den voksende fascismen og lukkingen av det frie demokratiet

---

26 Krogh, Thomas 1991: *Fra Frankfurt til Hollywood, Frankfurterskolen 1930-1945*, Aschehoug Oslo. Side 18

27 Jay, Martin 1996: *The Dialectical Imagination. A history of the Frankfurt school and the institute of social research, 1923-1950*. Side 8

utover 1930-tallet var også med på å endre strukturen. Det ble viktig å finne ut hvordan de skulle forholde seg til disse skiftene, og den progressive utviklingen av teknologi, vitenskap, propaganda i kulturen samt den økende massedeltakelsen i de politiske skiftene²⁸. Fokuset var i stor grad kulturindustrien, fordi standardiseringen av erfaring og kunnskap gjorde befolkningen mer mottakelige til tradisjoner og autoritet²⁹.

Frankfurterskolen kan deles inn i tre kronologiske epoker: den første er tiden i Frankfurt hvor den etablerer seg, og sakte men sikkert får en sikker form. Den andre delen er tiden etter Max Horkheimers overtagelse, hvor medlemmene etterhvert måtte flykte fra nazityskland på grunn av sine politiske meninger, men også etniske arv. Her blir den klare formen satt, og arbeidet til Frankfurterskolen preges av en unison bruk av den Kritiske teorien. Tilslutt har vi den tredje generasjonen, hvor Jürgen Habermas ble sentral. Med Habermas ble instrumentene brukt til å forstå den sosiale verden endret, og fokuset skiftet. Språk og lingvistik fikk en nøkkelrolle.

Oppdelingen i tre epoker er allikevel ikke helt definitiv, ettersom den har blitt omtalt som både todelt og tredelt, avhengig av hvem som har beskrevet den³⁰. Man kan også snakke om en firedeling, hvis man begynner med den første før Horkheimer, ser 1930 – 1940 som en epoke, tiden frem til Habermas som en tredje, og tilslutt den nye generasjonen. Dette er derfor bare et definisjonsspørsmål, som jeg ikke akter å ha en bastant formening om her.

De sentrale medlemmene i Frankfurterskolen var; foruten Max Horkheimer og Karl Korsch :

Theodor W. Adorno, som arbeidet tett med skolen fra 1928, til tross for at han ikke ble medlem før et tiår senere; Erich Fromm, anerkjent psykolog som var medlem fra 1930 til sitt brudd med skolen i 1939; Herbert Marcuse fra 1933 og Walter Benjamin, som var svært produktiv og fortsatt viktig innen kunstteori, til tross for at han aldri ble et offisielt medlem³¹.

Walter Benjamin er allikevel en av de i kretsene rundt Frankfurterskolen som i de senere årene har oplevd en renessanse. Han overlevde ikke 2.verdenskrig, men døde i Europa mens de øvrige medlemmene levde i eksil. Hans arbeider var særlig tilknyttet kunst og kultur, og han er i dag hypig brukt i blant annet kunsthistorisk teori.

---

28 Critical Theory: A Very Short Introduction, side 3.

29 Critical Theory side 82

³⁰ Se Krogh: innledning

31 Critical Theory: A Very Short introduction. Side 3

Leo Löwenthal ble tidlig med i Frankfurterskolen, allerede i 1926. Han var som mange av de andre sosiolog og filosof. Franz Neumann ble medlem I Frankfurterskolen som tysk immigrant i USA. Han hadde blitt fengslet 1 måned i Tyskland april 1933, og flyktet etter dette. Som de andre var han venstreintellektuell jøde, og er kanskje mest kjent for *Behemoth: The structure and ractice of National Sosialism* (1942). Under og etter andre verdenskrig arbeidet han, Herbert Marcuse og et tredje medlem av Frankfurterkretsen, Otto Kirchheimer, for den amerikanske stat i forbindelse med denazifisering.

I tiden fra Frankfurterskolen rømte over den store dammen, ble særlig amerikansk populærkultur et mål for kritikk. Det er vanskelig å kritisere en materielt overlegen kultur når man bruker instrumenter som måler empirisk, det vil være problematisk å kun basere seg på inntekt for å måle livsglede, så vitenskapsmennene var nødt til å utvikle en egen vitenskap, som samsvarte med det de så i samfunnet. De ønsket rett og slett å endre marxismen fra å kun handle om økonomi, til å peke på motsetninger i kulturen og samfunnet som en helhet. Det er særlig her den kritiske teorien kommer inn. Gjennom negasjoner kan man finne selvmotsigelser i samfunnet som borgerne ikke ser med det blotte øyet, men som for marxistene tydet på både utbytting og fremmedgjøring fra naturtilstanden. Det har blitt diskutert i hvor stor grad Frankfurterskolen var preget av Hegel (se Krogh), men den overliggende ideen om det helhetlige samfunn, og den kritiske teorien, er en del av hans arv. Medlemmene var også inspirert av tenkerne etter Hegel. Schopenhauer, Proust og Nietzsche ble det romantiske utgangspunkt for hvordan de glemte idealer og motstand kunne hentes tilbake.

Et av Frankfurterskolens karakteristiske trekk var fokuset på fornuften som et grunnleggende element. Horkheimer beskrev fornuft og rasjonalitet som roten, eller grunnmuren, for en progressiv sosial utvikling³². Fornuften skulle komme gjennom forståelse. Dette er en vesentlig forskjell fra positivistene, som forkastet forståelsen som et metafysisk element det ikke var mulig å sette sin lit til. Frankfurterskolen derimot, med Horkheimer i spissen, så det helt umulig å forstå den menneskeskapte historien gjennom a priori lover og matematisk logikk, slik som positivistene ønsket å forklare verden. Gjennom de ahistoriske lovene ville

det være umulig å skille ut den subjektive forståelsen, som bare kunne brytes ned gjennom negasjoner og kritisk teori.

Frankfurterskolen ble tidlig kjent som aktive motstandere av positivismen. Dette ser man også hos Herbert Marcuse, som i «Det endimensjonale menneske» viet et helt kapittel til hvordan vitenskapens objektivitet fremmedgjør mennesket fra sitt subjektive selv³³. Som Wiggershaus skriver om Marcuse, var han helt fra begynnelsen av sin deltakelse i Frankfurterskolen svært inspirert av Georg Lukács og Martin Heidegger, og deres tanker om fremmedgjøring og hvordan tingliggjøring er med på å fjerne autensitet³⁴.

Marcuse i den indre krets

1938 i artikkelen *On Hedonism*, skiller Marcuse mellom den sanne og falske lykke, og at hedonisme er hva som hindrer oss i å se forskjellen³⁵. Dette er noe Marcuse tar med seg til senere verker, og en vesentlig del i *Det Endimensjonale Menneske*.

Da Marcuse sluttet seg til Frankfurterskolen i 1932, var hans skrivestil og filosofiske tenking preget av tiden han studerte under Martin Heidegger. På slutten av 1920-tallet hadde Marcuse forsøkt å finne likheter mellom Martin Heidegger og Karl Marx. Marcuse forstod marxismen som en avmystifisering av den sosiale ordenen³⁶.

På grunn av nettopp dette, var Horkheimer skeptisk til hans deltakelse ved instituttet³⁷. Etter at han allikevel ble tatt opp i den indre kretsen, utviklet imidlertid ideene hans seg, og vi kan se en sterkere stilmessig tilknytning til blant annet Horkheimer og Fromm. I perioden 1933 til begynnelsen av 1940-tallet, ble Herbert Marcuse en av de mest aktive medlemmene ved Instituttet³⁸. Etter andre verdenskrig vendte flere medlemmer av Instituttet nesen hjem mot Tyskland, og instituttets innlemmelse ved University of Columbia ble tilbakeført til Frankfurt.

---

³³ Herbert Marcuse *Det endimensjonale menneske* 1969 Oslo: 135

³⁴ Rolf Wiggershaus, *The Frankfurt School*: 95

³⁵ Jay s 58

³⁶ Wolin side 145

³⁷ Krogh s 21

³⁸ Douglas Kellner: *Introduction side 2* i Herbert Marcuse *Towards a Critical Theory of Society* London 2001

Herbert Marcuse valgte å bli i USA, som han kalte sitt hjem ut livet. Han fortsatte å ha tett kontakt med flere medlemmer, og var særlig nært knyttet til Leo Löwenthal³⁹.

The struggle against liberalism in the totalitarian view of state

Marcuses første bidrag til instituttet var en artikkel i *Zeitschrift* i 1934, med navnet «The struggle against liberalism in the totalitarian view of the state». Her tok han oppgjør med ikke bare totalitarisme, men også liberalismen, som han anså som det nye verdenssystemet som har vokst frem. Han ser på det som en borgerlig tankegang, og skriver «Hvis man skal beskrive liberalisme med ett ord, måtte det være eiendom, i form av privateiendom som et produksjonsmiddel⁴⁰». Dette var første gang Frankfurterskolen skrev om totalitarisme⁴¹.

Marcuses *The struggle against liberalism in the totalitarian view of the State* var den første teksten fra Frankfurterskolen som behandlet begrepet totalitarsme. Den var ment som et direkte svar til en tale Hitler hadde holdt tidligere samme år, men hadde nok også utgangspunkt i marxistisk kritikk av fascismen som styresett⁴². Teksten brukte både «total-autoritær stat» og «totalitær stat» som beskrivende begreper, og ofte om hverandre.

«The Struggle against liberalism in the totalitarian view of the state» ble skrevet i Sveits, etter at Marcuse flyktet dit i 1932. Geneve ble Frankfurterskolens midlertidige tilholdssted, før hovedkvarteret ble flyttet til Columbia University i USA. «*Der kampf gegen liberalismus in der totalitären staatsauffassung*» konkluderte allikevel med å avskrive eksistensialismen som en frigjørende filosofi. Det hadde vært et svar og en motvekt til det liberale og kapitalistiske rasjonalitet, individets frihet fra Hegel og totaliteten, Marx' ideer om strukturenes makt. Det hadde vært nettopp det, en frigjøring. Nå inngikk det i Nazistenes totalitære ideologi, og det som utviklet seg til å bli et totalitært regime frem til 1945.

---

³⁹ Man kan se av brevvekslingen som er publisert i Herbert Marcuse: *Towards a critical theory of society* 2001: 203-231, at Marcuse også brevvekslet med Adorno og Horkheimer

⁴⁰ Min oversettelse fra engelsk, Marcuse, Herbert: *Negations*, 1968: 10

⁴¹ Gleason, Abbott: 34

⁴² Gleason Abbott 1999: 34

Med dette essayet derimot, viste Marcuse at han brøt med sin læremester. I følge William David Jones, som har skrevet *The Lost Debate* om tyske venstreintellektuelle i totalitarismedebatten i mellomkrigstiden og gjennom den kalde krigen, er «Der Kampf gegen Liberalismus» viktig for å kunne forstå Marcuses senere bidrag om totalitarisme⁴³. Gjennom bruddet med Heidegger, og forsøket på å forstå fascismens utgangspunkt i den liberale kapitalismen, fant han en strukturell sammenheng mellom de «lukkede og frie» regimene i den teknologisk utviklede vestlige verden.

Dette er noe av grunnlaget for den totale autoritære stats videreføring av liberalismens sosiale struktur, til tross for at den er motstander av liberalismen i seg selv. Et indre forhold mellom liberalistisk sosial teori, og den utad anti-liberale totalitære statsteori. Selv om det borgerlige (i form av småborgerlighet) og kapitalismens grådighet åpenlyst blir angrepet, gjelder ikke dette den økonomiske funksjonen borgeren får i den kapitalistiske prosessen. Den nye verdensanskuelsen hyller derimot handelsmannen(borgeren) som en begavet økonomisk leder(økonomisk kraft). Liberalismen ser økonomiske forbindelser og utvikling som en naturlig og kapitalistisk lovmessighet.

Hovedpoenget, og det tydeligste som kom ut av Marcuses første instituttbidrag, var en oppfatning han delte med den øvrige Frankfurterskolen; liberalismen med det økonomiske grunnlaget den hadde, ville ikke kunne leve videre i den formen som den hadde bygd seg opp til. Fremtiden ville bli mørkere og mer autoritær. Dette var en dialektisk antagelse som ble gjort kun få år etter krakket i 1929, og i en tid hvor nasjonalstatene lukket seg mer og mer. Tiden fremover skulle vise at Herbert Marcuse og hans krets hadde mer rett enn man hadde håpet.

Denne artikkelen forsøkte ikke bare å definere hva som var en totalitær stat rent teknisk, men var ute etter å finne den ideologiske og filosofiske bakgrunnen for utviklingen i blant annet Italia og Tyskland i mellomkrigstiden. Det var ikke bare de politiske handlingene, men den filosofiske bakgrunnen, som var grunnlaget for den «totalitære statsforståelsen⁴⁴».

En liten gjennomgang av Marcuses argumentasjonsrekke vil nok være nødvendig for å se sammenhengen mellom tradisjonelle åpne demokratiske samfunn og fascistisk og totalitært styresett.

---

⁴³ William David Jones *The Lost Debate*: 68

⁴⁴ Min direkte oversettelse fra tittelen på artikkelen

Marcuse ser på det totalitære som et resultat av første verdenskrig, men indirekte som et resultat av 1800-tallets filosofi, som skulle være en frigjøring og hyllest til individet og mennesket.

Ideen om det universelle har deretter blitt overtatt av ideen om det totale, det som er alt. Det totale forblir mystisk, uten at man kan få et klart grep om det hele. Dette mystiske stammer fra naturalismen, men i den totale verdensforståelsen overføres det til mennesket, eller Mannen, som som er hellig sunn og verdifull (Marcuse trekker paralleller til begrepet «Blood and Soil», som er vesentlig hos nazistene). Representantene for dette totale er folket (Volk), som er massen bestående av mannen. Ved å fjerne fokus på sosiale forskjeller, blir de som en naturlig helhet, og naturalismen blir universell.

Alt denne bevegelsen er i mot, går inn under paraplybetegnelsen «liberalisme». Marxismen går også inn under dette, som en mulig etterfølger av liberalismen.

Utgangspunktet for det lukkede samfunnet ligger også i den liberale økonomien. Kapitalismen har vært avhengig av en stat som støtter opp om seg, og styrker kapitaleierne samtidig som den hindrer arbeiderne i å ta for mye makt. For å få den liberale økonomien til å fungere, var det nødvendig med en sterk stat. Gjennom økonomien så derfor Marcuse liberalismen og fascismen som to sider av samme sak, nemlig avhengighet til en sterk stat og autoritær stat, i hvert fall på visse områder.

Marcuse tok også et oppgjør med eksistensialismen og sin gamle læremester.

Eksistensialismen, som hadde oppstått for å frigjøre individet, hadde i følge Marcuse endret sin rolle til å stå for det undertrykkende i stedet for å være et middel for å frigjøre seg fra strukturenes undertrykkelse. Den hadde blitt opprettet som et filosofisk motstykke til liberalismens fornuft og tro på det universelle, men deretter identifisert seg politisk med fascismen⁴⁵.

Marcuse var i denne artikkelen på linje med de ortodokse marxistene i en ting: Sovjetunionen og kommunisme ble på ingen måte behandlet som det samme som fascismen, det var med andre ord en signifikant forskjell fra etterkrigstidens generelle forståelse av totalitarismen. Dette var vanlig for venstreintellektuelle og marxister, for de ønsket ikke å sammenligne ytterliggående venstreside med det ytterliggående på høyresiden. Marcuse skulle senere bryte

---

⁴⁵ William David Jones *The Lost Debate*: 70

med dette, både i *Soviet Marxism*, hvor han fant totalitære tendenser også i sovjetunionen, og i *Det endimensjonale menneske* hvor både kapitalismen og kommunismen fikk gjennomgå. Men her var det altså fascismen som først fikk påstemplet et totalitært uttrykk, og den hadde bakgrunn i liberalistisk teori og økonomi.

Som de andre medlemmene av FS; så Marcuse marxismen som et motstykke til den borgerlige kapitalismen⁴⁶ – dette var et gjennomgående tema i artiklene han publiserte i tidsskriftet for sosialforskning⁴⁷.

I denne boken hadde Marcuse en lang og inngående diskusjon som viste til at Hegel og Nazismen var motstridende, til tross for den brede opfatningen av nærhet. Nazismen var stolt av sin tyske Hegelianske arv, som hadde lagt grunnlaget for tysklands nasjonalromantikk og stolte universitetsarv, men det filosofiske utgangspunktet var et annet⁴⁸.

Hegel trodde på utviklingen, men mente at den kun ville komme gjennom personen som så kritisk på majoritetens valg, og kjente hvordan friheten derfor ikke var mulig å oppnå. Ved å være i den posisjonen var det mulig å stille spørsmål ved roten til lykke. Videre lykke og utvikling var prisgitt at en befant seg i en ulykkelig men opplyst situasjon⁴⁹. Dette var den allmenne opfatningen hos Frankfurterskolen, og ut fra de historiske premissene, også situasjonen. Som en gruppe bestående av marxistiske jøder, var de helt klart marginale og uønsket i Hitlers Nazityskland.

---

⁴⁶ Wiggershaus 104

⁴⁷ Se Negations 1968, samling av artikler fra denne tiden

⁴⁸ Jay side 123

⁴⁹ Critical Theory: Short introduction side 77

Hva var kjennetegnene i Marcuses totalitarismeforståelse på denne tiden?

Marcuses filosofi på 1930-tallet var en nødvendighet for hans totalitarismekritikk tretti år senere. Etter å ha undersøkt hva som for Marcuse var grunnlaget for det totalitære, kan det være på sin plass med en analyse av dette, for å forstå hva han la i begrepet totalitært i tiden etter at han flyktet til Amerika. Et av de viktigste kjennetegnene som Marcuse legger frem, er at det «lukkede» samfunnet ikke er en motsetning til det «frie». Ettersom han mente å finne opphavet til fascismen i opplysningstidens humanisme og fornuft, var det flere likheter med det liberale demokrati enn hva som var behagelig. I tillegg var terminologien om likhet og absolutte rettigheter overført til å også fungere i fascistisk forstand⁵⁰.

Marcuse baserte sin historieforståelse på marxismen. Det var endringene i produksjon og klasse som var de viktige endringene i historien, og han hadde også

Et element var at tanken å det som var universelt også ble totalt. På denne måten ble det frie lukket. Mennesket som et mytisk element og ideen om han er en del av massen, som utgjør totaliteten, fører til at man blir en del av en helhet det ikke er mulig å bryte ut av.

Det totalitære har utgangspunkt i det som en gang var fritt. Et totalitært samfunn tar utgangspunkt i en totalitær virkelighetsforståelse.

Øystein Sørensen skriver i en artikkel i *Ideologi og Terror* at grunnlaget for totalitarisme etter at det ble tatt i bruk hos både fascistene og dets motstandere på 1920-tallet, var slik:

- (1) *Et ideologisk begrep med sterkt negativt innhold, eller om man vil, et skjellsord, brukt av fascistens motstandere om fascismen.*
- (2) *Et begrep som skulle karakterisere både fascisme og kommunisme, og som dermed festet seg ved likheter mellom disse to ideologisk antagonistiske bevegelsene. Også dette begrepet var i utgangspunktet sterkt negativt ladet, og formulert av en liberal motstander av både kommunisme og fascisme.*
- (3) *Et positivt ladet begrep, brukt av fascistene om fascistens mål og idéer.*⁵¹

---

⁵⁰ William David Jones *The Lost Debate*: 69

⁵¹ Sørensen 2011: 14

Hvis vi tar utgangspunkt i dette, kan vi i hvert fall krysse av et punkt; begrepet Marcuse brukte var ment negativt, og han var en aktiv motstander av fascismen. Når det gjelder punkt to, uttalte ikke Marcuse seg mye om kommunismen og dets negative og kontrollerende kjennetegn før annen verdenskrig. Dette har nok sammenheng med at Marcuse selv var marxist, og til tross for at han ikke støttet opp om bolsjevikene, fulgte han foreløpig andre venstreintellektuelle i å ikke nevne kommunismen i samme åndedrag som fascismen.

Senere skulle han bryte med dette, og ta et oppgjør med Sovjetunionen i *Soviet Marxism*.

Office of Strategic Services

Herbert Marcuse hadde, som Frankfurterskolen ellers, sett at deres hjemland, med den store filosofiske og humanistiske arven, hadde blitt overtatt av et totalitært styresett. Sammen med Otto Kirchheimer og Franz Neumann, arbeidet Marcuse for Office of Strategic Services (OSS), som var CIA's forløper, i ti år med denazifiseringen av Tyskland. Han startet arbeidet her i 1942. De tre Frankfurtermedlemmene ønsket alle å bidra i kampen mot nazisme og fascisme, noe de hadde bevist ved å være medlemmer av det svært totalitarismekritiske Instituttet for Sosialforskning. Hva var vel da bedre enn å kjempe mot det totalitære med det de kunne best, nemlig politisk analyse⁵². Dette jobbet han med til 1952, og i denne perioden publiserte han svært lite på egenhånd. Han steg derimot i gradene i sitt arbeid, og var ved krigens slutt sjef for den sentraleuropeiske divisjonen. I 1947 ble OSS omstrukturert, og endret navn til CIA. Å arbeide mot totalitære regimer var ikke nødvendigvis å vise et pro-vestlig standpunkt, selv om det i radikale kretser på 1960-tallet gikk rykter om at han fortsatt var CIA-agent. Angela Davis, som studerte under ham i San Diego, har uttalt at dette heller kan ha helt mot at Marcuse fikk et større innblikk i strukturer i USA som ikke virket frigjørende, men heller lukkende og i følge Marcuse gav landet totalitære tendenser:

«Perhaps Marcuse's willingness to engage so directly in this antifascist project in the aftermath of World War II led him to later broaden his antifascist theoretical approach, drawing U.S. society into the frame and immediately involved in opposing German fascism, he was also able and willing to identify fascist tendencies in the United States.»⁵³

---

⁵² Douglas Kellner 1984: 149

⁵³ Davis, Angela: Preface in Herbert Marcuse «The new left and the 1960s», edited by Douglas Kellner: ix

Oppsummering

I løpet av 1920-tallet ble Marcuse trukket inn i filosofien, og begynte å studere under eksistensialisten Martin Heidegger. Som marxist forsøkte han først å se sammenheng mellom disse to filosofiske grenene. Etter hvert ble Tyskland et usikkert sted for en ung marxistisk jøde, og Marcuse flyktet først til Sveits, deretter USA. På samme tid blir han en del av Frankfurterskolen, en gruppe venstreintellektuelle som utvidet marxismens grenser. På denne tiden valgte han også å bryte med Heidegger, og fokusere på andre områder i samfunnet. Han bidrar med artikler til Frankfurterskolens Tidsskrift for Sosialforskning, og baserer sitt arbeid på å forstå samfunnsstrukturer. Arbeidet hans bærer preg av Hegel og Marx, og han begynner å kritisere eksistensialismen og tanken om individet som frigjøringsmiddel. Det var på denne tiden han la grunnlaget for sitt senere arbeid. Arbeidet hans samsvarte med de øvrige medlemmene i Frankfurterskolens kritikk av det moderne samfunnet, selv om de all var individer med ulike tilnærminger og endelige konklusjoner.

Frankfurterskolen var et institutt for sosialforskning, med en tydelig marxistisk agenda. At et av de første navneforslagene var Institutt for marxisme, viser det filosofiske og ideologiske grunnteppet. Medlemmene hadde ulike styrker og synspunkter, men de var alle med på å teoretisere marxismen for å bruke den i akademisk arbeid.

Marcuses første bidrag om totalitarisme, viser til at han bruker begrepets utgangspunkt på samme måte som det hadde blitt utviklet av andre i denne tiden. Han brukte det som kritikk av fascistisk og nazistisk styresett, men mente at styresettet hadde et opphav. Han gikk derfor til det ideologiske grunnlaget, og så at det baserte seg på den samme filosofiske historien som de demokratiske statene. Dette ga ham mulighet til å kritisere den økonomiske kapitalismen, og hvordan den som fascismen var avhengig av en kontrollerende stat med et kraftig voldsmonopol som kunne slå ned på den opposisjonen som måtte komme fra de som endte opp med å bli undertrykt. I tillegg fant Marcuse sitt endelige mål for menneskeheten, nemlig

den sanne lykken, i arbeidet med *On Hedonism*⁵⁴ fra 1938. Kritikken av det totalitære tar også et oppgjør med Marcuses filosofiske bakgrunn, og han ser sammenhenger mellom den eksistensielle filosofiens utvikling og det stadig mer lukkede Tyskland.

Både det universelle, som hadde blitt utviklet til det totale, og det individuelle, som identifiserte seg med den fascistiske ideologien, var forløpere til det totalitære. I tillegg var den økonomiske strukturen til kapitalismen også et forsterkende element.

---

⁵⁴ Marcuse 1968: 159

Kapittel 4

Marcuse i etterkrigstiden

Her har vi gått fremover i tid, og hoppet over noen av Herbert Marcuses mindre viktige verk i forhold til problemstillingen. Ved å se på Marcuses mest berømte bok, *Det endimensjonale menneske* fra 1964, åpnes det for å se hans totalitarismesyn i den kalde krigen. Rask redegjørelse for bøkene han gav ut i mellomtiden, viser at han stadig var opptatt av hvilke tendenser og strukturer i det moderne samfunnet som virket undertrykkende. Kapittelet vil kreve en bokanalyse, og deretter en redegjørelse for hva som var totalitært.

Der andre tidligere meningsfeller og venstreintellektuelle ble positive til USA og i et tilfelle en stor motstander av kommunismen (Borkenau), førte Marcuses tid i den amerikanske etterretningstjenesten til en total systemkritikk, som ikke bare omhandlet en av partene, men hele strukturen til aktørene i den kalde krigen.

I den første tiden etter 2. verdenskrig, var totalitarismeforskningen veldig strukturert og metodisk, i god akademikerånd. Det ble stilt få spørsmål ved hvilke land som hadde hatt eller hadde totalitære styringsformer. Dette endret seg derimot, og utover 1950-tallet ble begrepet brukt med en stadig større politisk og ideologisk agenda i den kalde krigen⁵⁵. Først på 1960-tallet ble det gjenopptatt et spørsmål om hvor vidt den vestlige og da særlig amerikanske kulturen, egentlig var så utpreget forskjellig fra den andre supermakten i den kalde krigen, nemlig Sovjetunionen⁵⁶. Den nye venstresiden, som trykket Herbert Marcuse tett til brystet, satte seg kritiske til den vestlige teknologiske kulturutviklingen, mye basert på teorier fra *Det endimensjonale menneske*. I dette kapitlet vil fokuset være på nettopp dette verket, og hvordan Marcuse redefinerte totalitarismebegrepet med ulikt hell.

Når vi kommer til utgivelsen «*Det endimensjonale menneske*» fra 1964, har vi tatt et stort sprang i Herbert Marcuse sin karriere. I mellomtiden arbeidet han ved flere universiteter, og i perioden 1942 til 1952 for den amerikanske etterretningen med denazifiseringsarbeid.

I motsetning til flere av de andre i Frankfurterskolen, flyttet ikke Marcuse tilbake til Tyskland etter krigens slutt. Han ble amerikansk statsborger, og forklarte at han ville bli fordi familien og vennene hans var i USA. Mens han jobbet med denazifiseringen ga han kun ut en artikkel,

---

⁵⁵ Øystein Sørensen *Drømmen om det fullkomne samfunn* Oslo 2012: 37

⁵⁶ Gleason, Abbot 1995: 128-129

men etter at han sluttet der begynte han igjen å produsere bøker. I 1955 kom *Eros and Civilization* ut, og i 1958 *Soviet Marxism*. Sistnevnte behandler også totalitarisme, og får frem at Marcuse, til tross for sin marxisme, er en motstander av de totalitære strukturene og elitefokuset i Sovjetunionen.

Grunnen til at jeg gjør dette hoppet, er at dette egentlig skal være essensen i oppgaven, det er dette arbeidet han er husket for, og det er dette arbeidet folk elsker eller hater. Før *det endimensjonale menneske* var Marcuse en filosof som ble respektert i sine egne kretser, altså marxistiske filosofer, gjerne tidligere medlemmer av Frankfurterskolen, og en smal gruppe intellektuelle. Det var først med hans utgivelse på 1960-tallet, at han ble viden kjent. Det er også nå han for alvor tar opp igjen tråden som totalitarismekritiker, et tema som opptok hans tidlige arbeider. Den gamle Marcuse har derimot skiftet fokusområder og retorikk, og jobber ikke lenger ut fra kun hegelianske og marxistiske regler. Det er dog fortsatt vesten som er offer for hans kritikk, og han har ikke skiftet syn på kapitalismen.

Det lukkede samfunnet var ikke for Marcuse bare et samfunn som var offer for hemmelig politi, statlig kontroll, etc. Det kunne også være et samfunn hvor du ble hindret å se feilene og selvmotsigelser, fordi materielle goder, tradisjoner og språk ble brukt mot en, slik at det var umulig å opponere mot det. Det kapitalistiske samfunnet hadde integrert proletariatet, det fantes ikke lenger en arbeiderklasse som kunne agitere for den marxistiske revolusjonen i vesten.

The Great Refusal

The Great Refusal, eller det Store Avslaget, er et av begrepene Marcuse bruker for å belyse kritikk av det vestlige teknologisk utviklede samfunnet. Termen, eller uttrykket, var inspirert av André Breton⁵⁷. Uttrykket beskriver at gjennom et totalt avslag til det eksisterende undertrykkende systemet, kan man se hvordan et alternativt levesett kan gi et friere og lykkeligere liv. Som mye annet i Marcuses filosofi, hadde også dette begrepet rot i Marxistisk-Hegeliansk dialektikk⁵⁸.

---

⁵⁷ Kellner, Douglas: Herbert Marcuse – The new left and the 1960s: side 10

⁵⁸ Kellner 1984: 141

Det endimensjonale menneske

Det endimensjonale menneske er delt inn i tre deler. Den første viser oss at samfunnet rundt oss, det teknologisk utviklede og vestlige, ikke er så fritt og demokratisk som man tror ved første øyekast. Arbeiderklassen har blitt byttet ut med en middelklasse som ser ut til å ikke lenger bry seg. Myndighetene kriger, den kalde krigen skaper en konstant frykt for hva fremtiden bringer, og vi finner oss tilsynelatende i det. Hvorfor? Fordi strukturene sakte men sikkert har utviklet seg, det frie som en gang gjorde oss lykkelige, er fjernet. Hverdagen består av fremmedgjørende arbeid og falske behov som gjør at vi glemmer hva som egentlig gjør oss lykkelige. Den kalde krigen, og det at det er en definert ytre fiende, gjør at man må stole på myndighetene som skal redde oss. Ikke at det gjør noe hvem denne fienden egentlig er, det er frykten for det fremmede som skaper behovet for beskyttelse. Marcuse starter den første delen av *Det endimensjonale menneske* med følgende:

En bekvem, velsmurt, fornuftig demokratisk ufrihet rår grunnen i den avanserte industrielle sivilisasjon, et tegn på teknisk framskritt. Hva kunne være mer rasjonelt enn å undertrykke individualitet ved å mekanisere de sosialt nødvendige, men besværlige handlinger; å konsentrere enkeltstående foretak i mer effektive, mer produktive sammenslutninger; å regulere fri konkurranse mellom ulikt utrustede økonomiske samfunnsmedlemmer; å beskjære særrettigheter og nasjonal selvbestemmelsesrett som hindrer den internasjonale organisering av ressursene⁵⁹.

Marcuse mente at institusjonalisering og produktivisering av friheten satt oss inn i vante strukturer, hvor det ikke lenger var mulig å bruke fornuften til å se hvordan ting egentlig var. «Den mest effektive og varige form for krigføring mot frigjøringen er å innpode materielle og intellektuelle behov som vedlikeholder avlegse former for kampen for tilværelsen⁶⁰.»

Det ultimate målet er den «sanne lykke», men i det avanserte teknologiske samfunnet er det vanskelig å finne dette. Befolkningen søker sjelden ut av de rammene samfunnet har satt, og lykkefølelsen oppnås gjennom materielle gleder. Ettersom disse gjerne oppnås av kjøpekraft, og er bundet til arbeid og produksjonsmidler, er de ufrie, og lykken kan i følge Marcuse ses på som falsk. De er bundet sammen med falske behov, og påvirkningen er utenfra. Dette videreutvikles når folk finner sin identitet i det materielle, forbruksvarene former hvordan

---

⁵⁹ Herbert Marcuse *Det endimensjonale menneske* 1969 Oslo: 22

⁶⁰ Herbert Marcuse 1969: 25

man ser på seg selv, og gjør at de nye behovene skaper en ny sosial orden⁶¹. Den sosiale sfæren og de ytre behovene blir den indre dimensjon, og man er kun et produkt av den teknologiske rasjonaliteten og produktiviteten som driver disse kreftene videre.

«Fremmedgjøringen er nå blitt fullstendig objektiv, det fremmedgjorte subjekt blir oppslukt av sin fremmedgjorte eksistens. Det finnes bare en dimensjon og den er overalt og i alle former⁶².»

Politikken og klassebevisstheten

Den marxistiske krisen som tidligere har blitt behandlet var også et sentralt punkt i denne boken, selv om den ikke fikk dette navnet. Indoktrineringen av arbeiderklassen, og hvordan fagforeningene ble svekket og inkorporert i næringslivet⁶³, førte til en større fremmedgjøring av de som var i arbeid, samtidig som det ble irrasjonelt å opponere. Motstanden mot Sovjetunionen og kommunismen skapte et bilde av arbeiderne som de andre, strukturen med proletariatet fantes kun i det systemet det var viktig å holde unna, og organiseringer for å kvalitativt styrke arbeidernes rettigheter var synonymt med å være motstander av systemet, som tross alt økte produktiviteten og de materielle godene. Den tekniske rasjonaliteten var irrasjonell i sin utnyttelse av produksjonsmidler, arbeiderne ble fremmedgjort fra hverandre. De ble puttet inn i en massebevegelse, hvor de ikke lenger arbeidet for sine egne rettigheter, men storkapitalens utvikling. Det personlige forholdet man tidligere hadde hatt til sin sjef eller direktør forsvant, og man var kun en del av et større maskineri, hvor det ikke lenger var en tydelig motsetning mellom arbeider og kapitaleier. Alle var del av et større maskineri, funksjonærer for systemet. Som kun et instrument i den teknologiske rasjonalitet og produksjon, beskrev Marcuse den nye arbeiderrollen som en skjult trelldom⁶⁴: man er kun et instrument i et maskineri, og individets frihet er frarøvet og erstattet med økt materiell frihet.

Den krigsberette velferdsstat – et levende paradoks. Dette var en av selvmotsigelsene Marcuse fant i samfunnet. Den kalde krigen, og den evige opprustningen hos begge parter, førte ikke til at befolkningen led noen direkte nød. Derimot kunne det føre til sysselsetting og økt

---

⁶¹ Herbert Marcuse 1969: 29

⁶² Herbert Marcuse 1969: 30-31

⁶³ Herbert Marcuse 1969:37

⁶⁴ Marcuse 1969: 47

produksjon, noe som også ville øke velstanden. Oppdemningspolitikken under den kalde krigen var preget av et kappløp mellom USA og Sovjetunionen, hvor de begge svarte rasjonelt med å øke innsatsen for å ha overtak. Selv om dette kunne være rasjonelt fra den enkelte sides ståsted, var det eventuelle utfallet, en atomkrig, fullstendig irrasjonelt fra det teknologiske fremskrittets ståsted.

Velferdsstaten ser ut til å heve den *administrerte* levestandard⁶⁵,

Men Velferdsstaten er med all sin rasjonalitet en ufri stat fordi dens totale administrasjon er en systematisk begrensning av: a) «teknisk» tilgjengelig fritid b) kvantiteten og kvaliteten av varer som og tjenester som er «teknisk» tilgjengelig for vitale individuelle behov; c) (den bevisste og ubevisste) intelligensen som er istand til å oppfatte og virkeliggjøre mulighetene for selv-bestemmelse.⁶⁶

Ettersom velferdsstatsmodellen baserer seg på en stadig økende produksjon, vil det føre til et høyere materielt forbruk. Så lenge dette forbruket hadde en jevn økning, og befolkningen så at de fikk en stadig bedre levestandard, ville ikke fremmedgjøringen lenger være et godt nok argument for å få arbeiderklassen med seg på en revolusjon. Arbeiderklassen så også ut til, i følge Marcuse, å ikke ville gi opp den materielle gleden for å frigjøre seg⁶⁷.

Kritikken av det totale språk og den absolutte vitenskapen

Språkets form er også med på å lukke samfunnet, og hindre den kritiske tanken. Ved å rasjonalisere språklige motsetninger, med uttrykk som rene bomber, harmonisk atomopprustning og luksuriøse tilfluktsrom⁶⁸, blir selvmotsigelsen naturlig presentert som det selvsagte. Meningen med uttrykkene og talemåten er misvisende, og det Marcuse kaller en *repressiv konstruksjon*. Det personlige språket, særlig gjennom massemediene, gir en et forutbestemt inntrykk, som hindrer leseren i å utvikle en meningsdifferensiering. Kvaliteter

---

⁶⁵ Marcuse 1969: 60

⁶⁶ Marcuse 1969: 60

⁶⁷ Marcuse 2005: 132

⁶⁸ Marcuse 1969: 92-93

blir tilsynelatende uskyldig plassert sammen med beskrivelse av et individ, som gir oss en forståelse, men er absolutt og hindrer en i å ha en annen og subjektiv forståelse.

Denne språklige adferden hindrer begrep i å utvikles, og gir dem en lukket og statisk rolle

Dette språket blir i følge Marcuse et språk som kun predikerer, ikke et som argumenterer. Den subjektive og kritiske dialektikken er ikke lenger mulig innen for dette språket sine rammer.

Språkets rolle er kun funksjonell, på samme måte som individets rolle i det lukkede samfunn.

Fordi språket, som tidligere hadde ulike dimensjoner, lukker seg til en dimensjon, fjernes også muligheten til å se motsetningene i språket, og den historiske dimensjonen språket har hatt, blir fortiet.

Den andre av de tre delene beveger seg fra den ytre sfære og til den indre; nemlig tanken. I det endimensjonale samfunnet som Marcuse beskriver, vokser også den endimensjonale tanken fram.

Gjennom å følge den filosofiske historien bakover, forsøker Marcuse å finne en rød tråd, å vise at det ikke egentlig er den teknologiske utviklingen som skaper ufriheten, den eksisterer også i det pre-teknologiske samfunn. «Preteknologiske og teknologiske herskemåter er fundamentalt forskjellige, så forskjellige som slaveri er fra fritt arbeidsmarked, bystaten fra nasjonalstaten, hedendom fra kristendom, nedslaktingen av befolkningen i en erobret by fra en nazistisk konsentrasjonsleir. Men historien er fortsatt herredømmets historie, og tankens logikk er fortsatt herredømmets logikk.⁶⁹»

Logikken er frigjort fra den negative dialektikken som den historisk tidligere tilhørte, dens oppgave er nå å belyse den objektive, den absolutte sannhet. Den logiske sannheten blir den historiske sannheten.

Gjennom den teknologiske rasjonaliteten maktapparatet har, fjerner det den negative tenkingen og gjør den positiv.

Vi lever og dør rasjonelt og produktivt. Vi vet at ødeleggelse er prisen for livet, at forsakelse er prisen for framskritt som døden er prisen for livet, at forsakelse og slit er forutsetningene for tilfredshet og glede, at forretningen må gå sin gang, at alle alternativer er utopiske. Dette

---

⁶⁹ Marcuse 1969: 131-132

er det etablerte samfunnsmessige apparatets ideologi: den er en forutsetning for at apparatet skal virke uavbrutt og er selv en del av dets rasjonalitet.⁷⁰

Den teknologiske utviklingen i samfunnet virker ikke som et frigjørende middel, men som en «positiv» rasjonalitet som legitimerer det totalitære samfunn. Gjennom sin objektivitet og absolutthet, som kommer fra abstraksjonen, lærer man at den subjektive tanken ikke er vitenskapelig, og ikke gyldig som den teknologiske objektiviteten. Problemet er at denne objektiviteten egentlig ikke gir oss endelige svar, den representerer kun nøyaktig det den viser, men forblir bundet til menneskets teori og mulighet for forståelse (som i seg selv er subjektiv).

Den siste delen av boken handler om blant annet den historiske arven filosofien har, til tross for at han ser dette som bortglemt i samtiden. Den tar også opp hvordan det avanserte industrielle samfunn ikke har en lykkelig slutt, eller hvertfall ikke en fredelig.

True, a totalitarian administration may promote the efficient exploitation of resources; the nuclear-military establishment may provide millions of jobs through enormous purchasing power; toil and ulcers may be the by-product of the acquisition of wealth and responsibility; deadly blunders and crimes on the part of the leaders may be merely the way of life. One is willing to admit economic and political madness - and one buys it. But this sort of knowledge of the "other side" is part and parcel of the solidification of the state of affairs, of the grand unification of opposites which counteracts qualitative change, because it pertains to a thoroughly preconditioned existence that has made its home in a world where even the irrational is Reason⁷¹.

Marcuse gir ingen alternativ løsning for hvordan vi skal leve livene våre i denne boken. Hans utopiske løsning hadde blitt presentert i *Eros and Civilization*, og denne oppfølgeren var muligens ment for å forsterke teorien om at det vestlige demokratiet var mer lukket under den kalde krigen enn det ga uttrykk for.

---

⁷⁰ Marcuse 1969: 137

⁷¹ Marcuse 1969: 227

Kritikk av det som er a priori, vitenskap som hindrer den subjektive forståelsen

Loc 3133:

No matter how one defines truth and objectivity, they remain related to the human agents of theory and practice, and their ability to comprehend and change their world⁷².

For å forstå Marcuses kritikk av vitenskapen, kan vi gå tilbake til Opplysningstiden, og det som lå til grunn for det moderne samfunn. Kant mente man skulle bruke sin egen fornuft, og opplysningstiden brukte nettopp fornuften og vitenskapen for å avmystifisere verden. Gjennom forskning kunne man utvikle teknologien og rasjonalisere samfunnet. Problemet var at all denne forskningen og rasjonaliseringen gjør verden mer dogmatisk, man ser bare hva man får beskjed om at er a priori og riktig, men uten å egentlig gjøre disse undersøkelsene selv. Ved forskning er det gjerne en hypotese på forhånd, og eksperimenter som skal redegjøre for om hypotesens utfall er riktig eller falskt. Er ikke disse hypotesene, som kommer fra det tenkende menneske, subjektive? Hvordan kan svaret da være objektivt, og fjernet fra mennesket som stilte spørsmålet og gjorde undersøkelsene?

Med utgangspunkt I det endimensjonale menneske, hva er totalitarisme I følge Marcuse?

Når man leser det endimensjonale menneske, åpner teksten seg for ulike tolkninger. Man kan lese den som en direkte kritikk av samfunnsstrukturen, men det er også et motsvar til positivismen. Marcuse sto sterkt for at den subjektive forståelsen var overlegen, og at empirisme og a priori forklaringer setter rammer og begrensninger i menneskers tankegang.

---

⁷² Marcuse

Marcuse sier ikke at Hitlers Tyskland eller Sovjetunionen under Stalin ikke var totalitært. Allikevel er det ikke bruk av terror eller ettpartistaten som er grunnleggende for det totalitære samfunnet i hans øyne.

For Marcuse var totalitarismen det som oppstod når samfunnet ikke lenger ga mulighet til rasjonalitet, frihet og lykke. Disse elementene holdt han fast i fra tidligere, og det finnes beskrivelser av alle i hans essaysamling *Negations* som inneholder hans bidrag i Frankfurterskolens «Tidsskrift for Sosialforskning».

At samfunnet hindret dette, tydet på at det hadde lukket seg på en måte som hindret befolkningen å bryte ut. Det lukkede og irrasjonelle samfunnet var for Marcuse definisjonen på det totalitære. Det trengte ikke å være styrt av en ideologisk leder, så lenge storkapitalen fungerte som kapitalismen personifisert. Ettersom det ikke fantes noen individer å legge skylden på, måtte det være strukturene det var noe galt med. *Det endimensjonale menneske* forsøker ikke å sverte personer eller selskaper, men den mekanikken som fører til at befolkningen velger å bytte ut mer av sin tid med arbeid og arbeidsrelaterte aktiviteter, så lenge det fører til individuell høyere materialistisk velstand.

Ting Marcuse lister opp, som gjør samfunn totalitært, kjennetegn og virkemidler

- *Fiendebilde, at man er avhengig av en ytre fiende, som blir stimulert av medier, institusjoner osv. Fienden er ikke kapitalisme eller kommunisme, selv om det kan være skjult under slike dekknavn. Fienden for det totalitære vil alltid være den ekte frigjøringen.*
- *Den teknologiske rasjonaliteten.*

- *Utvikling av tradisjoner, gjerne hånd i hånd med konsum, for å skape ideen om at ting alltid har vært sånn fordi det er sånn de skal være.*
- *Hvordan språket endrer seg til å bli endimensjonalt.*
- *Språkets evne til å fjerne motsetninger fra hverandre, slik at man ikke ser absurditeten. Her har Marcuse bla brukt eksempelet «bomberom med jacuzzi», som gir inntrykk av at bomberom er nødvendig og kan gjøres luksuriøst, i stedet for å stille spørsmål om hvorfor bomberommet i det hele tatt burde trenes.*

Det totalitære var altså usynlige strukturer, som man ikke kunne få øye på hvis man ikke var kritisk og lette etter selvmotsigelser.

Marcuse som agitator for den nye venstresiden og studentopprør

Forskjellen mellom den gamle venstresiden og den nye, var at den gamle var ortodoks og statisk. Den klassiske marxismen tok utgangspunkt i proletariatet som det revolusjonære subjektet⁷³. Den anerkjente både Sovjet-kommunisme og Sovjetunionen, og baserte seg på Marx' teorier om proletariatet og kapitalismens krise. Den nye venstresiden var preget av motkultur, spontan organisering og pluralisme, og inviterte alle som stod på siden av det lukkede samfunnet. Dette har blant annet fått den anerkjente marxisten Leszek Kolakowski til å reagere. Marcuses marxisme er en «merkelig ideologisk sammensetning»⁷⁴, skriver Kolakowski, før han spør seg selv om det i det hele tatt kan kalles en form for marxisme.

Kolakowski skal sies å ikke ha vært spesielt svak for noen i Frankfurterskolen, men han var særlig kritisk til Herbert Marcuse. Han viet derfor et helt kapittel til å kritisere filosofen, i sin utgivelse I fra 1978. Kapittelet heter forøvrig Herbert Marcuse: Marxism as a totalitarian utopia.

⁷³ Wilhelmssen, Fredrik: Utvidelse av kampsonen 2011: 28

⁷⁴ Kolakowski, 1978: 396

Den nye venstresiden blir en samlebetegnelse for borgerrettsbevegelser, studentopprør, den tredje verden og de som stod utenfor det vanlige samfunnet. Dette samsvarer godt med Hegels teorier om at kun den som står utenfor og ser inn, kan påpeke hva som må endres.

Etter at Marcuse ga ut *Det endimensjonale menneske* i 1964, ble den plukket opp og brukt som argumentasjon for disse bevegelsene. Marcuse stilte seg i utgangspunktet ikke entydig positiv til dette. I 1968, etter at studentopprørene hadde blusset opp flere steder i den vestlige verden, uttalte han at han tvilte på at mange studenter hadde lest hans verk⁷⁵. Etter hvert ble han derimot mer positiv til studentenes deltakelse i opposisjonen mot storsamfunnet.

I 1965 skrev han om «repressiv toleranse». Her tydeliggjorde han at enhver form for motstand og opposisjon mot det eksisterende, kun ville fungere hvis det skjedde på utsiden av de etablerte former. Motstand mot kapitalismen som ble publisert innen det kapitalistiske system, ville være selvmotsigende, ettersom ethvert salg av en slik publikasjon ville foregå på de premisser man opponerte mot. Den eneste måten var derfor å forkaste det etablerte og lukkede systemet i sin helhet. Den repressive toleransen var tett knyttet til ideen om «The Great Refusal». Kritikken ble jo ikke slått ned på, undertrykket eller gjort forbudt, som innen de tradisjonelle former for totalitarisme. Historisk ny kritikk ble heller sett på som en utopisk forståelse, og irrasjonelt for det fungerende samfunnet. Ved å ta det opp og gjøre det synlig, styrket kritikken bare alt som var bestående⁷⁶.

Essayet *Om Frigjøring*⁷⁷ var et forsøk på å videreutvikle tankerekken fra *Det endimensjonale menneske*. Det tok utgangspunkt i at motstanden mot det etablerte faktisk hadde etablert seg i virkeligheten, og ikke bare på det teoretiske plan, som var utgangspunktet for *Det endimensjonale menneske*. Marcuse dedikerte derfor dette essayet til aktivistene som delvis på bakgrunn av hans bok hadde tatt steget ut i gatene, og inn i diskusjonene om hvorvidt samfunnet de levde i var det man ønsket⁷⁸.

“Marcuse played an important role during the late 1960s and early 1970s in encouraging intellectuals to speak against racism, against the Vietnam War, for student rights. He emphasized the important role of intellectuals within oppositional movements, which, I

---

⁷⁵ Douglas Kellner (red.) *Herbert Marcuse The new left and the 1960s* London 2005: 100

⁷⁶ Thomas Krogh: *Innledende essay* i Herbert Marcuse *Det endimensjonale menneske* Oslo 2005: xi

⁷⁷ Herbert Marcuse 1969 II

⁷⁸ Herbert Marcuse 1969 II: 13

believe, led more intellectuals to frame their work in relation to these movements than would otherwise have done so.⁷⁹»

Angela Davis var en av studentene til Herbert Marcuse i San Diego på slutten av 1960-tallet, da han hadde blitt berømt gjennom *Det endimensjonale menneske*. Hun har fokusert på hvordan Marcuse virket for marginale grupper og svarte i USA. Ved å sette fokus på undertrykkende strukturer i de vestlige industrielle landene, fikk de som ikke passet inn i dette «lukkede» samfunnet en støttespiller. At det var de svartes borgerrettsforkjempere som først så verdien i Marcuse på 1960-tallet, viser at han må ha sett noen undertrykkende strukturer selv om den tidligere arbeiderklassen ikke lenger trengte å frigjøre seg fra disse. Han belyste at den teknologiske utviklingen ikke betyr at man ikke presser de under seg til å jobbe hardere, man vil heller øke produksjonen og presse videre.

Motkulturen som vokste frem gjennom borgerrettsbevegelser, studentopprør, seksuell frigjøring og tilslutt også kvinnekamp, var alle tett forbundet, og handlet om en etterkrigsgenerasjon som ikke anerkjente hvilken vei verden tok. Man skal nok ikke tillegge Marcuse hederen for å ha vært vesentlig for hele 68-bevegelsen, selv om kritikere på den konservative høyrefløyen i USA ga ham skylden for mye av det mens det stod på.

Oppsummering

Dette kapitlet har fulgt Marcuse etter at han ikke lenger er trygt plassert hos Frankfurterskolen, men han ser seg utover og finner meningsfeller i store deler av opposisjonskulturen. Da han i 1964 gav ut *Det endimensjonelle menneske*, var det tvilsomt at han hadde regnet med at det skulle føre til en opprørsbevegelse preget av motstand mot status quo. Det var nemlig det han fikk, og hans filosofiske budskap så ut til å kunne slå i gjennom.

Kjennetegnene for det totalitære samfunn var for Marcuse noe helt annet enn bare propaganda og terror. Gjennom å først se på bokens innhold, for deretter å trekke ut elementene som beskriver det totalitære, har jeg forsøkt å finne ut av hva Marcuse mente var totalitært. Det er umulig å vite helt nøyaktig hva han mente, ettersom han brukte begreper noe om hverandre.

---

⁷⁹ Davis, Angela: Herbert Marcuse – The new left and the 1960s: preface xii

Hva prøvde Marcuse å si med denne utgivelsen? Å vite alle motivene hans er nok umulig å få til, men verket henger sammen med hans øvrige arbeider.

Å beskrive det vestlige industrisamfunnet som et totalitært og lukket system, har ført til oppstandelser og enighet, og tilslutt med at Marcuse ikke lenger blir omtalt, og i de tilfeller kun som en notis i historien. Dette diskuteres videre i neste kapittel.

Å være en del av en motkultur, og særlig en så stor som hele den borgerrettsbevegelsene og studentopprørene startet, kan føre til visse kontroverser med det vanlige samfunnet. Det følgende kapitlet, vil foruten å diskutere utviklingen i Marcuses totalitarismeteorier fra forrige kapittel til dette, også se på reaksjoner som har kommet i akademiske kretser i ettertiden. Totalitarismebegrepet er tverrfaglig, og har blitt brukt i ulike disipliner. Dette har da også påvirket hvilken måte begrepet har blitt brukt, og, hvilke spørsmål begrepet svarer.

Selv om forsøket på å lage en tydelig definisjon av totalitarisme hos Marcuse er vanskelig å gjennomføre, har jeg gjort et forsøk. Grunnen til at det er vanskelig, er at han i *Det endimensjonale menneske* kan se ut til å kaste uttrykkene noe rundt seg, for å få leseren til å åpne øynene. Det virker nesten mer som om det er dramatiske virkemidler, som skal skape reaksjoner, enn bare å skulle se analytisk og kritisk på samfunnet. Marcuse har blitt kritisert for den manglende strukturen i sitt arbeid, og gjerne avskrevet som en rotete filosof uten ordentlig orden å begrepene. Det blir derimot å avskrive ham for lett, ettersom det bak det fortellende språket tragediens strukturbruk finnes flere elementer som er klart definerte som totalitære.

Kapittel 5:

Totalitarisme: Utvikling og sammenligning

Som tidligere nevnt, var Herbert Marcuse svært tidlig ute med å bruke totalitarismebegrepet, og den første i sin intellektuelle krets på 1930-tallet. Som andre som brukte begrepet i mellomkrigstiden, var det ideologisk ladet, og Sovjetunionen var ikke målet for kritikken. Det var ganske vanlig på den tiden, og det tok noen år før de venstreintellektuelle valgte å innlemme realkommunistenes imperie. Den liberale høyresiden hadde tatt med Sovjetunionen i vurderinger fra sent 1920-tall, og det ble gjerne nevnt i samme åndedrag som Italia og Tysklands totalitarisme.

Herbert Marcuse hadde gått sterkt ut i sin første omtale om det totalitære samfunn. Her hadde han ikke bare kritisert fascistene, men ment å se en link mellom dem og det som var utgangspunkt for demokratiet. Gjennom etterkrigstiden fortsatte han sitt arbeid som samfunnskritiker, blant annet med *Eros and Civilization*, som var hans første bok etter krigen. Marcuse likte ikke bare å balde tilsynelatende forskjellige filosofiske ideer for å analysere hvordan verden utviklet seg, men beveget seg videre over i psykologiens verden. Arbeidet tok for seg det vestlige samfunn ut fra et marxistisk-freudiansk synspunkt, og som kanskje ventet, argumenterte det for at massesamfunnet kontrollerte individets libido og seksualitet, noe som førte til mer aggresjon enn nødvendig.

Det var vanlig for totalitarismekritikere på den tiden å bli en del av det politiske spillet. Begrepet hadde mistet sin objektive makt, det var ikke lenger et identifikasjonsmiddel for å kjenne igjen undertrykkende samfunn, men en farget brikke. Venstreintellektuelle hadde brukt det mot fascisme og nazisme før og under andre verdenskrig. Etter krigens slutt, ble begrepet brukt mer og mer om Sovjetunionen. Dette ble et godt virkemiddel, for ikke bare var Sovjetunionen totalitær, men det var også hovedfienden til den frie og åpne vestlige verden.

Utvikling i Marcuses språkbruk rundt totalitarismen

Artiklene Marcuse skrev på 1930-tallet, tok utgangspunkt i at det eksisterte både fascisme og nazisme, som var totalitære i sin utførelse. De ble skrevet i Sveits og New York etter samtaler med andre medlemmer av Frankfurterskolen. Medlemmene der var enige i at den fascistiske staten tok utgangspunkt i noe i samfunnet, at totalitarismen ikke kunne eksistere med mindre samfunnet og befolkningen fjernet seg fra sin frie fortid⁸⁰. Målet var å finne de historiske premissene, og se hvordan samfunnet kunne utvikle seg som det hadde gjort. Midlene som ble brukt var den filosofiske historien, og hvilke strømninger som hadde vært gjeldende opp mot denne lukkingen av flere europeiske nasjonalstater. Marcuse så denne avskaffelsen av demokratiske prosesser som en historisk utvikling, og da disse artiklene i 1968 ble samlet, skrev han et forord hvor han bemerket at særlig de mest utviklede demokratiene etter hvert også hadde endret seg i denne retningen⁸¹.

Hans publiserte artikler i *Zeitschrift* kan sees på som ganske spesifikke ideologisk, men veldig lite konkrete med tanke på samfunnet. Han skriver om hvordan bevegelser preges av ulike ting, han beskriver den autoritære stat, og han er innenfor det feltet som andre, teoretisk og strukturelt, vil omtale som totalitært. Han beskriver det ikke så direkte selv, men henter begreper fra Hegel for å forstå det filosofiske aspektet, og klassementaliteten fra Marx. Det er tydelig at han på den tiden var opptatt av å følge sine filosofiske forbilder, og bruke dem som argumentasjon.

I 1954 skrev Marcuse i epilogen til 2. utgave av *Reason and Revolution* at seieren over fascisme og nasjonalsosialisme ikke hadde overvunnet kampen mot det totalitære, men at dette fortsatt var synlig i samfunnet. Gjennom økende effektivitet innen den økonomiske, politiske og kulturelle kontrollen, ble eventuell motstand i disse instansene integrert og pasifisert⁸².

---

⁸⁰ Marcuse, 1968: xi-xii

⁸¹ Marcuse 1968

⁸² Douglas Kellner: *Herbert Marcuse and the Crisis of Marxism*, London 1984: 230-231

Det endimensjonale menneske risikerte å trivialisere eller underminere terroren i de totalitære statene på 1930- og 1940-tallet, men det er en risiko som uansett vil forekomme dersom man velger å bruke totalitarismebegrepet i et sammenlignende perspektiv⁸³.

De tidligere virkemidlene blir ikke brukt i nevneverdig grad i *Det endimensjonale Menneske*. Her handler det om hvordan språket og vaner «lukker» bevisstheten, det kjøpesterke samfunnet lager tradisjoner, skaper en tilsynelatende homogen befolkning, til tross for store forskjeller. Materialistiske drømmer blir tredd over hodene på folk, uten at et eneste spørsmål blir stilt. Mer materialistisk rikdom er nok til å takke ja til en stadig mer innskrenkende frihet, og individenes mangel på kontroll over egne liv. Han kritiserer myndigheter, reklame, tv, biler og alt man tilsynelatende har behov for, selv om det i liten grad er nødvendig for å oppnå lykke. For Marcuse er lykke det man oppnår ved frihet. Det kommer til spørsmålet om «økonomisk frihet» egentlig er frihet, og kan man bli frie? Eller er det bare en ny form for trelldom, hvor kapitalismens struktur drar i de usynlige trådene, får oss til å jobbe hardere og slites ut, i et jag og ønske om å komme oss høyere på rangstigen?

Det er vel ingen tvil om at Marcuses bidrag til totalitarismeforskningen gjennom *The struggle against liberation in the totalitarian view of the state* la grunnlaget for hans arbeid på dette feltet også i etterkrigstiden. Hans arbeid hadde hele tiden en viss form for kritikk av det totalitære, selv om fokusområdene hans endret seg frem mot 1960-tallet og *Det endimensjonale menneske*⁸⁴. Der andre i debatten hadde forsøkt å finne kjennetegn på den totalitære styringsform, lette Marcuse etter den filosofiske bakgrunnen som gjorde det mulig å skape totalitære og autoritære strukturer i stater som tilsynelatende var frie og demokratiske i sin ideologi. Dette var noe han fortsatte med senere i livet sitt, og det var derfor et skarpt brudd med den tradisjonelle totalitarismeforskningen da han først publiserte *Soviet Marxism* i 1958, og senere *Det endimensjonale menneske* i 1964. Etttersom totalitarisme gjennom den kalde krigen hadde gått fra å være et nøytralt begrep til å bli et ideologisk virkemiddel for den vestlige verden mot Sovjetunionen, var det stor kontrovers å bruke den som et slagvåpen mot begge sidene i krigen.

Douglas Kellner argumenterer for at det filosofiske grunnlaget for *det endimensjonale menneske* kommer fra hans tid i Frankfurterskolen, og det teoretiske grunnlaget var den

---

⁸³ William David Jones *The Lost Debate* Illinois 1999: 193

⁸⁴ Jones 1999: 191

kritiske teorien. Dette begrunner han med at Marcuse argumenterer mot positivismen med Hegel og Marx' dialektiske arv.

Hva er forskjeller og likheter i begrepsforståelse anno 1934 og 1964?

Gjennom begge tekstene viser Marcuse et tydelig antitotalitært standpunkt, noe som gjenspeiler hans liv som totalitarismekritiker i både Frankfurterskolen og i *Det endimensjonale menneske*. Han angriper derimot forskjellige aktører. I *A struggle against liberalism*.. er fienden allerede fastsatt, og fascismen i seg selv må ikke defineres som en enhet og deretter argumenteres for å være totalitær, som han gjør i *Det endimensjonale menneske*. Drøftingen og argumentasjonen handler om fascismens opphav, og hvordan det kan ha seg at tilsynelatende demokratiske stater kan lukke seg. Han er derfor inne på et strukturelt problem han ser i totalitære samfunn, og ser på det samme opphavet i opplysningstiden som årsaken på den ideologiske utviklingen. Gjennom å se på likheter mellom det totalitære og økonomi, filosofi og fornuft som også er det frie samfunns tankegods, skriver han dystert om demokratiens fremtid.

Både på 1930-tallet og 1960-tallet angriper han ideen om det universelle. I *Det endimensjonale menneske* mener han at ideen om det dom er universelt og apriori hindrer den kritiske fornuften, og lukker øynene våre så vi ikke lenger stiller spørsmål. Dette mente han også i *The struggle against liberalism*, men her var det fordi det universelle ble omgjort til det totale av fascismen. At det samme utgangspunktet blir kritisert, men av noe ulike grunner, tyder på en utvikling i hans arbeid og tanker, heller enn et brudd. Han tar sikte på å forklare fenomener i sin samtid og hverdag, og hvordan strukturene som stat og konserner forholder seg til enkeltindividet og dets frihet.

Forskjellen er altså at Marcuse i 1934 så grunnleggende elementer fra opplysningstiden og den stolte tyske humanismen i både totalitære regimer og utviklede demokratier. I 1964 var det ikke bare grunnlaget som var det samme. Han ønsket å innføre dette begrepet igjen, men tok neppe så tungt på det som andre. Dette sier jeg fordi der f.eks. Friedrich var oppmerksom

og valgte å skille autoritær og totalitær⁸⁵, var ikke Marcuse like bastant i sin bruk av disse nærmest skjellsbegrepene.

Likheter og forskjeller fra den andre formen for totalitarisme

Totalitarismedebatten mistet mye av sin akademiske status på 1960- og 1970-tallet⁸⁶. Begrepet ble ikke lenger brukt med samme hyppighet for å beskrive de totalitære styrene, det fikk heller en ideologisk klang, først med kald krig og deretter med Marcuses begrepsutvidelse. Ikke alle har stilt seg like positive til dette.

En av forskjellene på Marcuse og andre aktører, er bruksområdet. Selv om hans tidlige bidrag til begrepsutviklingen var tok sikte på å beskrive et fenomen som allerede var vedtatt, gikk Marcuse vekk fra å se på hvilke elementer som var totalitære. Han ville heller forstå hva som var bakgrunnen, og hvordan det kunne skje.

Det totalitære for Marcuse var først og fremst den irrasjonelle strukturen storsamfunnet tok på seg, i motsetning til den akademiske tradisjonen, som også fant undertykkende og autoritære strukturer.

Etter å ha funnet ut av utviklingen, og hva han har bevart og forkastet av teorier i løpet av de tretti årene som skiller arbeidene, må jeg også finne likheter og forskjeller fra andre teoretikere. Jeg har derfor gjort et utvalg av disse, hvor jeg har forsøkt å ta stilling til hva som har blitt skrevet om ham bde her i Norge og utenlands. Hvilke formål teoriene hadde, er ikke lenger så viktig, her er det hva som er påkrevd for å være totalitært, og hva som ikke anses for å være det. Marcuse mente jo at totalitarismebegrepet kunne utvides, at de også kunne gjelde for demokratiske samfunn⁸⁷, som et totalitært demokrati.

---

⁸⁵ Gleason 1995: 125

⁸⁶ Sørensen 2012:37

⁸⁷ Sørensen 2012:37

Ottar Dahl, en av Norges store historikere, skrev en artikkel om totalitarisme i *Valg og Vitenskap, festskrift til Sivert Langholm* i 1997. I denne artikkelen skilte han mellom den ideologiske totalitarisme, som er den som strukturalistene har klassifisert, og den strukturelle. Den ideologiske baserer seg på det vi allerede vet at er ufritt, og ligner mer en vitenskapelig klassifikasjon, som skiller mellom det totalitære og autoritære hos undertrykkende regimer. Den strukturelle derimot, er det Marcuse har forsøkt. Dette dreier seg om kritikk av demokratiske samfunn, som sakte men sikkert har innskrenket den personlige friheten til fordel for konformisme, og derfor kan være vanskelig å se. Dahl er ikke nødvendigvis kritisk til denne modellen. Han avslutter sin artikkel med å hevde at det etter den kalde krigen heller kan være disse styrene vi må være oppmerksomme på. Det han derimot kritiserer Marcuse for, er å klassifisere en befolkning som ikke uttrykker seg som undertrykte, for nettopp dette. Er man et offer når man selv ikke vet det, og særlig hvis det er en utenforstående som baserer seg på sine egne verdipremisser⁸⁸?

«Jeg vil også mene at man bør betone det velkjente skille mellom autoritære og totalitære fenomener, særlig ut fra massebevegelsens betydning i den ideologiske totalitarisme, og dens grunnleggende revolusjonære karakter. Det kan også være grunn til å insistere på et nødvendig minimum av empiriske kriterier som grunnlag for begrepsbruken.»⁸⁹

Hvordan forholder Marcuses begrepsbruk seg til tradisjonelle teorier om totalitarisme?

Fiendebildet. Både de tradisjonelle totalitarismeteorikere og Marcuse har sett på fiendebildet som et virkemiddel for å dra med seg befolkningen. Fienden skaper en idé om «oss mot dem», noe som styrker samholdet innad i befolkningen. Hos nazistene hadde dette fiendebildet vært alle som ikke passet inn i det romantiserte bildet de hadde på det moderne samfunnets fremvekst, og hvem som kunne styrke dette. Fienden ble de som ikke passet inn. Kronisk syke, mennesker av feil rase og politiske motstandere ble fjernet og undertrykket av statsapparatet.

---

⁸⁸ Dahl, i *Valg og Vitenskap* 1997: 101

⁸⁹ Dahl 1997:102

I Sovjetunionen, og da særlig under stalinismen, var ikke fienden på utsiden, men gjemte seg innad i befolkningen. Gjennom bruk av hemmelig politi, arrestasjoner av alle som tilsynelatende var regimemotstandere, også innad i partiet, og forfølgelser av kontrarevolusjonære med borgerlige holdninger, var det viktig å holde seg på den riktige siden. Med dette kommer vi også til bruken av terror. Kolakowski har advart mot å bruke begrepet Stalinisme, siden Stalin ikke bidro til en ideologisk utvikling av Realkommunismen eller Marxist-leninismen, men ettersom begrepet kan belyse en tidsperiode med høyere dødelighet og en mer utbredt bruk av totalitære virkemidler enn både senere og tidligere i Sovjetunionens historie, velger jeg å ta det i bruk til nettopp dette formålet.

Terroren mot befolkningen var også tilstedeværende hos Hitler. Hannah Arendt valgte å basere seg mye på dette da hun skrev den banebrytende *Origins of Totalitarianism*. I ettertiden har allikevel fokuset på terror blitt mindre i den akademiske forskningen, som hos Emilio Gentile, som skrev om sakralisering og religiøse virkemidler som viktig for det totalitære systemets gjennomføringsevne⁹⁰. Marcuse mente at det ikke bare var terror som definerte det totalitære, men at et velsmurt maskineri som hindret befolkningen i å opponere gjennom sin egen evne til å innkorporere opposisjonen til noe positivt for systemet, også var totalitært. Det religiøse fant han heller i dogmatismen og troen på det vitenskapelige som den nye guden. Allikevel er det påfallende at i de tradisjonelle totalitære regimene; nazismen, Stalinismen og til en viss grad fascismen; forekom det en persondyrking som nesten kan sammenlignes med gudedyrking. Gjennom det herskende partiets sterke leder vokste det frem en slags folkehelt, som skulle føre massene mot den bedre fremtiden av en utopisk karakter. Marcuse mente at denne utopien ikke lenger var mulig å dyrke i de teknologisk utviklede landene, nettopp fordi det faktisk var mulig å gjennomføre på det gitte tidspunktet. All ny historisk kritikk i vesten ble heller gitt uttrykk for å måtte være utopisk, og et virkemiddel mot opposisjonen i stedet for et middel for makthavernes uinskrenkede fremtidige totale kontroll over samfunnet og befolkningen.

Voldsmonopolet. Marcuse var imot den Weberske ideen om at man måtte ha et voldsmonopol. Han var forøvrig kritisk til Weber i seg selv, og mente at et rasjonelt og lykkelig samfunn burde baseres på individenes frihet i stedet for å følge den historiske arven om ufrihet.

---

⁹⁰ Emilio Gentile «The Sacralisation of politics: Definitions, Interpretations and Reflections on the question of Secular religion and Totalitarianism» 2000

Et kritisk foredrag om Max Weber i 1965 var dessuten medvirkende til å skape blest om Marcuse. Thomas Krogh beskriver i innledningen til *det endimensjonale menneske*⁹¹ at en som hadde sett foredraget som ung student senere hadde husket det som at alle syntes det var noe som var galt, men Marcuse var den som kom og satt fingeren på det.

Det er også viet mye plass i *Det endimensjonelle menneske* til å kritisere den kalde krigen, og hvordan myndighetene kan krige uten at det påvirker befolkningen på en negativ måte. Krig er i utgangspunktet negativt, mente Marcuse, og gjennom å s at man kriger for fred blir nettopp den irrasjonelle selvmotsigelsen i samfunnet tydeliggjort.

Kontroll over massemedier og kommunikasjon. Til tross for at det ikke var en sentral styring av medielandskapet, var det allikevel styrt av den kapitalistiske strukturen. Her i vesten hadde kvinner vært ute i arbeid under krigen, men utover 1950-tallet fikk husmorens rolle stort fokus i mediebildet. Dette var et symbol på vellykkethet, og såpeoperaer og reklame viste til at man kunne realisere drømmen om et vakkert og herskabelig hjem, samt kjøpe alle luksusartikler hvis man hadde en mann som jobbet hardt nok for det. Kulturen, og mediene var preget av kjøpepresset og de materielle verdiene. Dette var noe svært annet enn totalitær propaganda, men begge deler er skapt med et tydelig budskap, nemlig at man skulle følge informasjonen som ble gitt, enten for å styrke storkapitalen, eller for å følge staten mot det fremtidige perfekte samfunn.

Mediene i den første verden var i følge Marcuse også med på å lukke språket, gjøre det predikerende, og ha en personlig karakter som ikke samsvarte med de store massene de ble sendt ut mot. De språklige virkemidlene så ut til å skape en endimensjonalitet også på det lingvistiske plan, mente Marcuse.

Absolutt synes de klassiske systemer av totalitarisme som tidligere, og historien kan ikke gjenta seg. Men den grunnleggende forutsetningen og komponenter av totalitarisme og hans ideer er fortsatt til stede, og i vår alder av massedemokrati kriseutsatte og massebevegelser og de dyptgripende samfunnsendringer⁹²

---

⁹¹ Thomas Krogh «innledning» i Herbert Marcuse *Det endimensjonale menneske* Oslo 2005

⁹² Karl Dietrich Bracher, I Ottar Dahl 1997: 102-103

Her til lands, og særlig høsten 2014, raste debatten debatten rundt Witoszek og hennes tolkning av Herbert Marcuse, i medielandskapet⁹³. Grunnlaget for denne debatten lå i en artikkel publisert i boken *Venstreekstremisme – Ideer og Bevegelser*⁹⁴.

Nina Witoszeck kritiserer ikke Marcuse for å bruke totalitarismebegrepet for bredt, hun tillegger ham i stedet totalitære tendenser i sitt arbeid(!).

Hun konkluderer også med at hans begrepsbruk, og likhetstegnene som ble satt mellom konsentrasjonsleirer og forbrukersamfunn har ført til en antihumanistisk postmoderne vending i den vestlige kulturen, uten å argumentere videre om hvorfor dette var på grunn av nettopp Marcuse.

Problemet med Nina Witoszecks tekst er at den kun svartmaler, og viser en svært unyansert fremstilling av en kompleksitet som krever grundigere gjennomgang. Witoszeck åpner hele artikkelen med å forklare at det sene sekstitalt var preget av en voldsforherligelse på venstresiden. Dette blir veldig forenklet, og er det virkelig slik at man kun skal straffe ideologene, når deres tekster blir brukt i en annen sammenheng, enn slik som det var tiltenkt?

Hun hadde også problemer med skillet som ble skapt mellom reaksjonær og revolusjonær vold⁹⁵.

I 1968 ble Marcuse intervjuet, og spurt om hvorvidt han forsvarte studentenes vold. Han problematiserte da hvordan dette begrepet kun ble brukt når det var snakk om motstand og opposisjon, men aldri når det gjaldt de voldelige kreftene studentene opponerte mot i samfunnet. Dette var en kritikk av voldsmonopolet i seg selv, men han sa seg ikke positiv til bruk av vold i annen form enn som forsvar. Han forklarte at studentene var uttalt motstandere av den institusjonelle volden, og at han på dette punktet støttet dem⁹⁶.

Dette alene sier selvsagt ikke at Marcuse var pasifist, eller at studentene ikke tydde til vold om de fant det nødvendig. Allikevel mener jeg at det er viktig å unngå generaliseringer som «alle studenter på 1960- og 1970-tallet var voldelige dersom de demonstrerte» og lignende.

Et annet punkt Nina Witoszek kritiserte Marcuse for, var at han som jøde kunne sidestille nazistenes grusomme handlinger med et fritt og demokratisk vestlig samfunn. Hun synes det

---

⁹³ Se særlig klassekampen desember 2014

⁹⁴ Sørensen, Hagtvat, Brandal (red.): 201

⁹⁵ Nina Witoszek «Den totalitære fristelsens autonomi» fra Sørensen, Hagtvat, Brandal(red.) *Venstreekstremisme* Oslo 2013: 342

⁹⁶ Douglas Kellner (red.) *Herbert Marcuse The new left and the 1960s* London 2005: 108

er urovekkende at han ikke så på det som «et eksepsjonelt brutalt samfunn⁹⁷». Denne problemstillingen er ikke unik hos Witoszek, men William David Jones beskriver det slik:

Det endimensjonale menneske risikerte å trivialisere eller underminere terroren i de totalitære statene på 1930- og 1940-tallet, men det er en risiko som uansett vil forekomme dersom man velger å bruke totalitarismebegrepet i et sammenlignende perspektiv⁹⁸.

Problematikken med å sammenligne nazismen og Hitlers styre med noe som helst annet i historien, er ikke ny. Den moderne strukturen til eutanasisprosjektet gjennom 1930-tallet, og forsøket på å utrydde jødedommen gjennom konsentrasjonsleirene, har ført til at historikere i etterkrigstidstiden og frem mot i dag ikke har ønsket å sammenligne disse grusomhetene med noe som helst. Med en ny generasjon historikere åpnes det for å kunne se de totalitære bevegelsene i første halvdel av forrige århundre i et nytt perspektiv. Etersom gjenlevende fra 2. verdenskrig dør ut, går krigen fra å være en historisk levning til å bli historie.

Kritikken Witoszek står for, er altså ikke enestående, men belyser flere opplagte problemer.

Det er selvsagt problematisk å sidestille organisert og planlagt massehenrettelse med at man har lyst til å kjøpe det man ser å reklamen. I *Det endimensjonale menneske* er det ikke derimot nødvendigvis bare den nyrike arbeiderklassen som er målet, Kritikken Marcuse kommer med viser nettopp at de har mistet sitt revolusjonære subjekt, de har ikke lenger et tilsynelatende behov for å frigjøres fra velferdsstaten som gir dem skolegang og militær beskyttelse. De som endte med å bruke bokens prinsipper for å endre verden, det var ikke bare late, frie, vestlige studenter som Witoszek antyder. De første som aktivt tok ordene hans til seg var den undertrykte afroamerikanske befolkningen, som ønsket mer enn bare fri sex.

Kritikk av Marcuse

Punktene jeg har skrevet under, baserer seg på kritikken av Marcuse som har blitt presentert i oppgaven, og tar sikte på å fungere oppsummerende for hva hans kritikere særlig har pekt på:

---

⁹⁷ Nina Witoszek «Detn totalitære fristelsens autonomi» i Sørensen(red.) *Venstreekstremisme* Oslo 2013

⁹⁸ William David Jones *The Lost Debate* Illinois 1999: 193

1. Hans tekster kan være kronglete, det er lite systematisk oppdeling, og vanskelig å forstå hva han egentlig har ment.
2. Hans flørt med Freud, psykoanalyse og sex i blant annet *Eros and Civilization*.
3. Hans sammensatte filosofiske basering på både Marx og Hegel (Kolakowski er særlig nådeløs her).
4. Hans kontroversielle bruk av totalitarismebegrepet, og den rundtliggende terminologien.
5. Hans voldsforherligelse og antidemokratiske tendenser
6. At en jøde(!) kan bagatellisere nazismen.

Jeg skal nå gå gjennom disse punktene, og se om det er hold i de ulike påstandene, og hvorvidt de er relevante i diskusjonen rundt Marcuse som en legitim bruker av totalitarismebegrepet.

1 – Språk og struktur. Marcuse er nok ikke filosofen man leser som avslappende lett lektyre. Språket er en av tingene som får gjennomgå i samfunnskritikken i *Det endimensjonale menneske*. Marcuse mente at samfunnsutviklingen beveget seg i en retning hvor ordenes opprinnelige og presise betydning forsvant. Han så det derfor nødvendig å presisere hva han mente for å unngå misforståelser. Dette har ført til at teksten er tung, men den kunne klart vært mer direkte og tydelig. At han var en filosof som ikke var redd for å bruke vanskelige uttrykk for å være så presis han ønsket, er vel heller ikke noe man kan være for misfornøyd med.

2 – Irrelevant for oppgaven, ettersom dette tar for seg arbeid som ikke omhandler totalitarisme. *Eros and Civilization* ble gitt ut i 1955, og var Marcuses første verk etter andre verdenskrig. Selv om det er opptatt av samfunnet man var i, er det ikke en totalitarismetekst, den handler heller om mennesket på innsiden enn strukturene utenfor.

3 – Dette er også en filosofisk kritikk, og baserer seg på en konflikt i hvordan to marxister tolket Marx og hans forgjenger Hegel.

4 – Marcuse hadde en annen forståelse av totalitarismebegrepet enn for eksempel kjente statsvitere. Dette kan ha å gjøre med politisk utgangspunkt å gjøre, men også så enkelt som at Marcuse var filosof og brukte ordet i en filosofisk betydning. Han ønsket å finne de usynlige strukturene, ikke bare anerkjenne det som allerede var synlig.

5 – voldsforherligelse. Mye av grunnlaget for dette må være ikke tekstene direkte, men hvem som idoliserte Marcuse, 68-erne, og det revolusjonære kontra det revisjonistiske. At Marcuse ikke var for en samfunnskritikk basert på de eksisterende premisser, men mente at man måtte bryte ut av sin egen sfære, for å kunne se samfunnet fra utsiden.

6 – At en jøde bagatelliserte nazismen. Herbert Marcuse arbeidet i tiden under og etter andre verdenskrig for denazifisering av det tyske samfunnet. Dette gjorde han på oppdrag fra den amerikanske stat. At en filosof og sosiolog som har forsket på det totale, og jobbet mot fascismen i hele sitt voksne liv, ser tendenser i sin egne bakgård som ikke er frie, taler hverken for at han ikke var en stor motstander av nasjonalsosialisme eller bagatelliserte dette.

Oppsummering

To viktige spørsmål ble stilt innledningsvis i oppgaven, og drøftingen i dette kapitlet har forsøkt å svare på disse. Var det utvikling i begrepsforståelsen, og hvordan virket denne?

I dette kapitlet har jeg forsøkt å sammenligne flere sider av dette. Jeg har sett på utviklingen av Marcuses begrepsbruk, for gjennom å sammenligne hva Marcuse fokuserte på da han lette etter svar om totalitarismen, har jeg kommet frem til at det var en tydelig utvikling, og han tok opp arven fra tiden i Frankfurterskolen da han skrev *Det endimensjonale menneske*.

Som jeg har vist gjennom analyse av de to tekstene i oppgaven, var Marcuse preget av sin filosofiske bakgrunn. Han brukte virkemidlene fra kritisk teori som kommer fra blant annet Hegel, og er opptatt av den hegelianske forståelsen om historisk utvikling. Til tross for at han fokuserte på andre filosofer og ulike forståelser av virkeligheten gjennom sitt liv, var det i nettopp disse periodene Hegel og Marx som spilte de viktigste rollene i Marcuses dramatiske fortelling om en verden som sluttet å stille spørsmål, som ukritisk forholdt seg til systemet de befant seg i.

Kort oppsummert; hvordan endret totalitarismebegrepet seg for Marcuse? Som jeg har vist til gjennom oppgaven, var Marcuses tolkning av begrepet kontroversiell i forhold til mange andre totalitarismeteorikere. Han kritiserte ikke de tradisjonelle totalitære regimene, men det

vanlige samfunnet som de andre teoretikerne også var en del av. Å fortelle noen som har det tilsynelatende godt at de lever i et undertrykkende og lukket samfunn, hvor de selv er ofrene, er ikke alltid like lett. Kun den som er villig til å stå på siden av samfunnet og se inn, med et kritisk blikk, kan gjøre seg opp en slik mening. Alternativet var heller ikke særlig positivt. Man måtte ta farvel med alt, gi opp hele systemet, skulle man klare å gjøre endringer. Problemet var jo nettopp systemet samfunnet var en del av. Det store avslaget virket nok fristende nok for de som ikke så andre alternativer, som ikke var assimilert inn i velferdsstatens stadig økende materielle trygghet. De som turte å stille seg på utsiden, eller som ikke hadde noe valg, var med på å skape en bevegelse som rystet innvollene på den vestlige verden i overgangen mellom 1960- og 1970-tallet.

Kapittel 8:

Oppsummering og konklusjon

I denne oppgaven har jeg gått gjennom to perioder i filosofen Herbert Marcuses akademiske liv, og sett på hans bidrag til utvikling av totalitarismeteorologi i begge. Problemstillingen min var følgende:

- Hvordan utviklet totalitarismebegrepet seg for ham, fra mellomkrigstiden til *Det endimensjonale menneske*?
- Hva er forskjeller og likheter mellom Marcuse og andre fremtredende totalitarismeforskere?

Har jeg klart å svare på disse spørsmålene?

I innledningen til oppgaven stilte jeg spørsmål om Marcuses utvikling som kritiker av det totalitære samfunn. Vi kan se at han gjennom hele perioden fra han gikk i eksil til han ble hyllet av studentbevegelser og det som har fått tilnavnet Den Nye Venstresiden, hadde en jevn utvikling, men forble ved en kritikk som skilte seg fra den tradisjonelle totalitarismeforskningen. Argumenter som taler til fordel for dette, er hans videreføring av kritisk teori i sitt arbeid. På samme måte som Marcuse var opptatt av den subjektive fornuftens evne til å stille seg kritisk til irrasjonelle tendenser på 1930-tallet (han skrev også en egen artikkel i *Zeitschrift* om kritisk teori).

Det andre spørsmålet jeg ønsket svar på, var hvordan Herbert Marcuse stilte seg i debatten i forhold til den tradisjonelle totalitarismeforskningen. Her finner vi delvis svar i det forrige avsnittet, han skilte seg markant.

I mellomkrigstiden ble totalitarismebegrepet først brukt som et honnørord hos fascistene og nazistene, før det ble brukt til å kritisere dem.

Etter andre verdenskrig endret i midlertid bruken seg noe, og ble ideologisk rettet mot sovjetunionen. Denne retningen var særlig utbredt blant konservative, og hos amerikanere og deres allierte. Begrepet gikk fra å være forskningsbasert hos Hannah Arendt og Orwell, til å bli et politisk virkemiddel, som spredde frykt heller enn å forklare strukturelle fenomener.

I denne oppgavens innledning, reiste jeg spørsmål som handlet om Herbert Marcuses deltakelse i forskning på totalitarismeteorologi. Sentralt for hele oppgaven er Marcuses egne definisjoner, og deres utvikling i løpet av perioden som blir behandlet. Denne perioden startet da Marcuse for første gang behandlet totalitarismebegrepet i en artikkel i 1934. Jeg ønsket å se om han brukte de samme argumentene og virkemidlene som i sitt mest anerkjente og berømte verk, *Det endimensjonale menneske*. For å kunne svare på dette, har jeg sett nærmere på begge tekstene, og analysert hva han har skrevet om totalitarisme. Mine undersøkelser har kommet frem til at han benytter seg av forskjellige virkemidler og argumenter, selv om han ser for seg de samme strukturelle bakteppene for utvikling av totalitære tendenser. Han er også konsekvent i troen om at dette er noe som like fint kan forekomme i demokratier som diktaturer. Det totalitære demokrati er derfor ikke bare et paradoks, men var for Marcuse en reell trussel mot friheten og lykken.

Jeg har passet meg for å ikke stille spørsmål som må måles i grad, som for eksempel hvor stor betydning Marcuse hadde for studentbevegelsen. Dette er fordi det er et typisk spørsmål som det er vanskelig å svare på. Marcuses filosofiske prosjekt hadde nok en viss innflytelse på studentene, men det kan også i stor grad ha fungert selvforsterkende. Det er heller ikke mye tvil om at de konservative og mediene tilla ham en større rolle for studentene enn det han selv anerkjente.

Som jeg viste til da jeg behandlet kilder og litteratur i begynnelsen av oppgaven, er det skrevet mye om Marcuses filosofi, og heller lite som fokuserer på å behandle ham i totalitarismedebatten. Han er nevnt i samleverk om totalitarismehistoriografi og begrepsutvikling, som *Totalitarianism* og *The Lost Debate*. Her er han også satt som et motstykke til det tradisjonelle, heller enn utgangspunktet. Jeg har gjennom denne oppgaven forsøkt å se på utviklingen av begrepsbruken hans både individuelt og i sammenligning med tradisjonell totalitarismeteorologi. Gjennom dette har jeg sett at Marcuses totalitarismeteorologi er basert på å finne tidligere historiske strukturer som gjør totalitarisme mulig i de utviklede industrisamfunn. Han så også på hvordan den materielle komfortsonen som vokste frem på 1950- og 1960-tallet gjorde samfunnet ukritisk, samtidig som den amerikanske stat stadig rustet opp mot en mulig atomkrig. Ved å gå tilbake til de strukturene han tidligere hadde analysert, kunne Marcuse se at disse var videreutviklet i vesten etter andre verdenskrig.

Douglas Kellner kom frem til det samme i sitt verk om Marcuses liv fra 1984, *Herbert Marcuse and the Crisis of Marxism*, men denne boken tar også for seg så mye mer enn bare dette. Boken handler om hele hans filosofiske karriere, og ikke spesielt totalitarisme.

Marcuses videreføring av marxismen

Som vi har sett gjennom flere av kildene til denne oppgaven, var det snakk en krise for marxismen. Hvordan gikk det egentlig med den? Klarte Marcuse, og de andre i Frankfurterskolen å viderføre marxismen, i en ny form som tilpasset seg det nye samfunnet?

Helt fra han var Heidegger-elev på 1920-tallet og til sin død, forsøkte Marcuse med sine arbeider å fornye og tilpasse marxismen til å kunne gjelde det samfunnet han levde i. Ikke alle verkene nevnte Marx ved navn, som *Eros and Civilization*⁹⁹. Dette verket var heller fokusert på psykologiske aspekter ved samfunnet.

Gjennom å hele tiden tilpasse den historiske marxistiske teorien til samfunnet han levde i, omstrukturerte Marcuse marxismen, og fjernet blant annet elementer som har vært grunnleggende for ortodoks marxisme. Som vi har vært inne på i oppgaven, var ikke det nødvendigvis tatt i mot positivt av nettopp disse. Vi kan derimot se at den kraftig revisjonerte marxismen i *Det endimensjonale menneske* skapte en ny-marxistisk bevegelse, som ikke nødvendigvis identifiserte seg med de kommunistiske statene som eksisterte. Gjennom dette var det mulig å holde tro på de marxistiske strukturene, at samfunnet baserer seg på den økonomiske og produktive avhengigheten, uten å støtte Stalin av den grunn. Ettersom revolusjonen hadde skjedd i det utviklede Russland i stedet for Europa, med sin tilbakestående kapitalisme og tradisjoner med grunnlag i føydalisme, hadde det uansett ikke skjedd en revolusjon på Marx' premisser. I stedet for å skape et klasseløst samfunn som skulle fjerne fremmedgjøring og tvang, hadde Sovjetunionen skapt en ny herskerklasse, og et diktatur som eskalerte i terror og totalitet med Stalins styre.

Etter at den nye venstresiden vokste frem, gav Marcuse ut flere bøker og artikler som kritiserte det kapitalistiske samfunnet, og arbeidet med dette resten av sitt liv, til han døde i 1979

Selv om den nye venstresiden vokste seg stor veldig raskt, forsvant den også plutselig. Hva om var årsakene til studentbevegelsene og venstresidens nedgang, bør nok behandles på større plass enn dette, men på samme måte som det hadde vokst frem et opprør på slutten av 1960-tallet som var antiautoritært og venstreradikalt, flagret andre vinder i det sene 70-tall. Nyliberalisme, økonomiske endringer og jappetid er bare noe man kan nevne i den sammenhengen.

---

⁹⁹ Kellner 1984: 5

Videreføring, har Marcuse en arvtaker?

I senere tid, særlig etter finanskrisen, har det vært mange som har kritisert den vestlige verdens nyliberalistiske økonomiske prosjekt fra 1970-tallet.

Antonio Negri og Michael Hardt ga ut *Empire* i 2005. Negri er italiener, og var aktiv i forbindelse med det store studentopprøret der. Han var med å grunnlegge et proletært parti, og arbeidet med politiske og filosofiske tekster var sterkt knyttet til hans marxistiske ståsted. Etter at han ble fengslet i fire år og deretter flyktet utenlands, har han skrevet flere arbeider om den forsvunne arbeiderklassen og teknologiens fremmedgørende kraft. Kan han være Marcuses arvtaker?

Negri er ikke en filosof man lett kommer innpå, men det var jo også en av kritikkene som ble rettet mot Marcuse. Hvis vi skal se etter andre radikale filosofer, som trekker med seg deler av befolkningen som kanskje ikke er like opptatt av filosofi og ideologi i utgangspunktet, kan også Slavoj Žižek være en mulig arvtaker. Gjennom å belyse teoretiske problemer, og så se på dem gjennom populærkulturens briller, utvider han lett hvordan man kan forstå og se på filosofi. Dessuten var jo massekulturen og hollywoodfilmer et populært tema for kritikk hos Frankfurterskolen, til tross for at Marcuse ikke la mye vekt på dette selv.

Hvor viktig er Marcuse for ettertiden?

Påfallende få jeg har forklart masteroppgaven min for, har hatt bakgrunnskunnskap om Herbert Marcuse. Det kan ha med å gjøre at mange er for unge, men jeg vil allikevel stille spørsmål ved at han er såpass marginalisert i den nyere historien. Det kan selvsagt ha grunnlag i at hans ideer og strømningene rundt det ikke lenger er like oppsiktsvekkende og nyskapende for dagens unge, men de har da hørt om 68-erne? Er det ikke litt rart at en som var anerkjent, elsket, hatet, og stadig i mediebildet gjennom et tiår, er helt glemt i ettertiden?

Er Herbert Marcuse utdatert, eller kan vi fortsatt ta nytte av hans dystre systemkritikk, som sa at det teknologiske samfunnet kun skaper en total dimensjon? Ottar Dahl trodde dette.

Ettersom den kalde krigen er over og det ikke lenger er behov for å differensiere USA og Sovjetunionen på en slik måte, åpnet han for at det heller var strukturene i samfunnet vi måtte begynne å undersøke, også i det som tilsynelatende var åpne demokratier.

Jeg håper en oppgave som denne kan gi historien om Marcuse en renessanse, for om hans meninger kanskje var vel radikale, trenger et hvert samfunn en vaktbikkje som kan påpeke undertrykkende tendenser og strukturer.

Marcuses Bibliografi

Ettersom Marcuse skrev svært mange publikasjoner, har jeg nøyet meg med det utvalget jeg anser som hans viktigste arbeider. Flere av hans tidlige tyske utgivelser har ikke blitt oversatt til engelsk, men jeg holder meg til å presentere bøker, med navn på engelsk.

Bøker:

1932 Hegels Ontologi

1941 Reason and Revolution

1955 Eros and Civilization

1958 Soviet Marxism

1964 One-Dimensional Man

1965 A Critique of the Pure Tolerance

1968 Negations: Essays in Critical Theory

1969: An essay on liberation

Douglas Kellner har også gitt ut flere artikkelsamlinger fra Marcuse, dette er utgitt posthumt, og i seks bind.

Litteratur og Kilder

Kilder:

Marcuse, Herbert

1968. *Negations. Essays in Critical Theory*, Allen Lane The Penguin Press, London

Marcuse, Herbert

1962. *Eros and Civilization. A Philosophical Inquiry into Freud*, Vintage Books, New York, USA

Marcuse, Herbert

1969. *Det en-dimensjonale menneske. Studier i det avanserte industrielle samfunns ideologi*, Pax Forlag A/S, Oslo

Marcuse, Herbert

2005. *Det en-dimensjonale menneske. Studier i det avanserte industrielle samfunns ideologi*, Bokklubben, Oslo

Marcuse, Herbert

1968. *Det Muliges Utopi*, Gyldendal Norsk Forlag, Oslo

Marcuse, Herbert, Kellner(red.)

2001. *Towards a Critical Theory of Society. Collected Papers of Herbert Marcuse*, Routledge, London, England

Marcuse, Herbert, Kellner(red.)

2005. *The New Left and the 1960s*, Routledge, London, England

Marcuse, Herbert

1969. *An essay on Liberation*. Tilgjengelig hos marxists.org:

<https://www.marxists.org/reference/archive/marcuse/works/1969/essay-liberation.htm>

Marcuse, Herbert

1965. "Repressiv Toleranse" Tilgjengelig på:

<http://www.marcuse.org/herbert/pubs/60spubs/65repressivetolerance.htm>

Litteratur, bøker:

Arendt, Hannah

1951. *The Origins of Totalitarianism*, Harcourt, Brace and Company, New York

Bleich, Harold

1977. *The Philosophy of Herbert Marcuse*. University Press of America, Washington, USA

Bronner, Stephen Eric

2011. *Critical Theory – A very short introduction*, Oxford

Curtis, Michael

1980. *Totalitarianism*, 2. opplag, New Brunswick, USA

Freeman, Morton

1980. *The imaginary witness: The critical theory of Herbert Marcuse*, New York University Press, USA

Gamble, Andrew, Mars, David og Tant, Tony

1999. *Marxism and Social Science*, Macmillan, Basingstoke, England

Gleason, Abbott

1995. *Totalitarianism. The inner History of the Cold War*, Oxford University Press, Oxford, England

Glebe-Møller, Jens

1970. *Herbert Marcuse – Studentoprørets filosof*, CED GADs forlag, København, Danmark

Hobsbawm, Eric

2011. *How to Change the World. Tales of Marx and Marxism 1840-2011*, Little, Brown, London, England

Hobsbawm, Eric

1994. *The age of extremes – 1914-1991*, Abacus, London, England

Iggers, Georg G./Wang, Q. Edward

2008. *A Global History of Modern Historiography*, Pearson Longman, Harlow, England

Jay, Martin

1996. *The Dialectical Imagination. A history of the Frankfurt School and the Institute of Social Research, 1923-1950*, University of California Press, Berkeley

Jones, William David

1999. *The Lost Debate. German Socialist Intellectuals and Totalitarianism*, University of Illinois Press, Urbana and Chicago, USA

Kellner, Douglas

1984. *Herbert Marcuse and the Crisis of Marxism*, University of California Press, Berkeley, California, USA

Kolakowski, Leszek

1978. *Main Currents on Marxism – It's origin, growth, and dissolution. Volume III: The Breakdown*. Clarendon Press, Oxford

Krogh, Thomas

1991. *Fra Frankfurt til Hollywood, Frankfurterskolen 1930-1945*, Aschehoug, Oslo.

Overy, Richard

2004. *The Dictators: Hitler's Germany, Stalin's Russia*, London, England

Singer, Peter

2001. *Hegel – A very short introduction*, Oxford

Singer, Peter

2001. *Marx – A very short introduction*, Oxford

Sørensen, Øystein

2012. *Drømmen om det Fullkomne Samfunn*. 2. opplag, Aschehoug, Oslo

Sørensen, Øystein, Hagtvatn, Bernt, Brandal, Nik. (red.)

2013 *Vestreekstremisme. Ideer og Bevegelser*, Dreyers Forlag, Oslo

Sørensen, Øystein, Hagtvet, Bernt, Steine, Bjørn Arne (red.)

2011. *Ideologi og Terror. Totalitære Ideer og Regimer*, Dreyers Forlag, Oslo

Wilhelmsen, Fredrik

2011. *Utvidelsen av kampsonen*. Masteroppgave i Idehistorie ved Uio

Wolin, Richard

2001. *Heideggers Children*, Princeton

Zizek, Slavoj

2001 *Did somebody sat Totalitarianism? Five interventions in the (mis)use of a Notion*, Verso, London

Litteratur artikler:

Dahl, Ottar

1997 «Teorier om 'totalitarisme' i politisk og sosial analyse», i Kjeldstadli, Myhre og Pryser (red.) *Festskrift til Sivert Langholm*, Otta

Gentile, Emilio

2000. «The Sacralisation of Politics: Definitions, Interpretations and Reflection on the Question of Secular Religion and Totalitarianism», i *Totalitarian Movements and Political Religion vol.1, no.1 2000*.

Grieder, Peter

«In Defense of Totalitarianism Theory as a Tool of Historical Scholarship» i *Totalitarian Movements and Political Religion vol 8, no.3-4 2007.*

White, Hayden

«The historical text as Literary artifact» i (Red)Robert, G. *The history and narrative reader*, Routledge 2001

Fra internett:

Tranøy, Knut Erik. (2011, 10. november). Dialektikk: filosofi. I Store norske leksikon. Hentet 17. april 2015 fra <https://snl.no/dialektikk%2Ffilosofi>

Herbert Marcuse on the Frankfurt School - Bryan Magee Series:

<https://www.youtube.com/watch?v=co0PBcoFC9s>

sist sjekket side: 14.5.15

Herbert's Hippopotamus: Marcuse and Revolution in Paradise(dokumentar):

<https://www.youtube.com/watch?v=gbzhmMDFcFQ>

sist sjekket side: 14.5.15